

70 Câu Hỏi Về Giáo Lý Tang Lễ

[Tiếng Việt – Vietnamese – فيتنامية]

Muhammad bin Saaleh Al-U'thaimeen

Sắp xếp: Usman bin Aly Al-Hibdaan

Dịch thuật: Abu Hisaan Ibnu Ysa

2012 - 1433

IslamHouse.com

70 سؤالاً في أحكام الجنائز

« باللغة الفيتنامية »

فضيلة الشيخ محمد بن صالح العثيمين

جمع وترتيب: عثمان بن علي الهبدان

ترجمة: أبو حسان محمد زين بن عيسى

2012 - 1433

IslamHouse.com

Giáo Lý Về Tang Lễ

Câu hỏi 1: Mọi người sẽ làm gì khi đang ngồi gần người hấp hối và việc đọc chương Yasin cho người hấp hối nghe có phải làm Sunnah thật sự hay không ?

Đáp:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ..

Nhân danh Allah, Đấng Rất Mực Độ Lượng, Đấng Rất Mực Khoan Dung. Alhamdulillah, tạ ơn Allah Đấng chúa tể của vũ trụ và muôn loài, cầu xin bình an và phúc lành cho Nabi Muhammad của chúng ta, cho dòng dõi của Người cùng cho tất cả bằng hữu của Người . . .

Việc thăm viếng người bệnh là nhiệm vụ chung của người Muslim. Nhiệm vụ của người thăm viếng bệnh nhân nên nhắc nhở anh (chị) ta việc sám hối với Allah và chần chối lại những gì bắt buộc. Đối với người bệnh phải tận dụng hết thời gian cho việc tụng niệm và tán dương Allah bởi đây là lúc y cần thiết nhất.

Khi nhận biết được người bệnh đang hấp hối thì người ngồi xung quanh hãy nhắc nhở người bệnh lớn giọng câu “La i la ha il lol loh” để người bệnh nghe mà tụng niệm theo, bởi đây là di huấn của Nabi ﷺ như được truyền lại từ ông Abu Sa-e’d Al-Khudry ؓ dẫn lời Rasul ﷺ rằng:

((لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ))

“Các người hãy nhắc nhở người hấp hối câu: La i la ha il lol loh.”⁽¹⁾

Giới U'lama học giả Islam nói: Không nên ra lệnh hay ép buộc người hấp hối phải nói câu này, sợ người bệnh cảm thấy khó chịu bút rút rồi cự tuyệt không chịu nói “La i la ha il lol loh” rồi gặp phải kết cuộc xấu. Tốt nhất là dùng cách nào đó nhắc thật khéo léo để người hấp hối nói theo, khi nghe được họ nói “La i la ha il lol loh” thì không nên nói chuyện với người hấp hối để được câu nói cuối cùng ở trần gian là “La i la ha il lol loh”. Nếu như người hấp hối nói chuyện lại thì mọi người hãy nhắc lại để cho y nói được câu cuối cùng là “La i la ha il lol loh”.

Còn việc đọc chương Kinh Yasin cho người hấp hối nghe thì theo rất nhiều U'lama học giả Islam cho rằng đây là Sunnah bởi có Hadith:

((اِقْرءُوا عَلَي مَوْتَاكُمْ يَس))

“Hãy đọc cho người hấp hối nghe chương Yasin.”⁽²⁾ bởi Hadith này Saheeh (xác thực). Riêng một số U'lama thì cho rằng Hadith này không Saheeh, nên không phải là Sunnah đọc cho người hấp hối nghe.

⁽¹⁾ Hadith do Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (916).

⁽²⁾ Hadith do Abu Dawood ghi lại ở phần tang lễ, số (3121), Ibnu Maajah ghi ở phần tang lễ số (1448) và Ahmad ghi ở quyển 5 Hadith số (26 – 27).

Câu hỏi 2: Việc thông báo cho người thân và bạn bè người chết để họ tập trung hành lễ Salah, có bị xem thuộc loại cáo phó bị cấm làm hay không ?

Đáp: Việc cáo phó cho người chết trước khi chôn để mọi người tập trung đông đúc mà hành lễ Salah cho người chết là việc làm được phép làm, được xem là Sunnah. Bởi Rasul ﷺ đã loan báo tin qua đời của đức vua Al-Najaashy ngay trong ngày Ông qua đời⁽³⁾. Và Rasul ﷺ đã khiển trách việc Sahabah chôn cất một người phụ nữ tạp vụ của Masjid mà không báo cho Người một lời, Người nói:

((هَلَّا كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي ...))

“**Giá như các người xin phép Ta trước khi làm việc đó...**”⁽⁴⁾ (tức chôn cất bà). Còn nếu loan báo sau khi đã chôn cất xong là điều không nên làm, bởi nó thuộc loại cáo phó bị cấm.

Câu hỏi 3: Cách tắm cho người chết như thế nào và xin Sheikh lời khuyên dành con nhóm đang nghiên cứu kiến thức Islam về việc tắm cho người chết ?

Đáp: Cách tắm người chết như sau: Chọn một nơi được che kín đáo không cho mọi người nhìn thấy, chỉ cho người tắm và trợ lý ở lại mà thôi.

⁽³⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1327) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (951).

⁽⁴⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần Salah, số 458 và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (956).

Dùng khăn bông lớn che phần kín người chết rồi cởi bỏ hết quần áo người chết ra, tuyệt đối không được nhìn vào phần kín đó kể cả người trực tiếp tắm.

Dùng nước xối rửa, kỳ cọ người chết.

Kế tiếp, lấy nước Wudu cho người chết giống như để hành lễ Salah. Ngoài trừ, giới U'lama nói thêm rằng không đổ nước vào miệng và mũi người chết mà chỉ dùng ngón tay quấn vải mà chà đều hàm răng và bên trong lỗ mũi.

Kế tiếp, dùng lá táo pha với nước do trong lá táo chứa chất tẩy. Bắt đầu là rội đầu và râu (đối với nam) bằng nước bọt lá táo, rồi tắm đến cơ thể bắt đầu từ bên phải trước kéo dài đến chân phải, rồi đến bên trái kéo dài đến chân trái. Ở lần tắm cuối cùng thì dùng nước pha băng phiến hoặc loại nào có chất thơm như băng phiến để tạo mùi thơm cho thi hài. Bởi Nabi ﷺ đã ra lệnh cho những người phụ nữ tắm cho thi hài con gái Người rằng:

((اجْعَلْنَ فِي الْعَسَلَةِ الْأَخِيرَةِ كَأُورًا))

“Các cô hãy tắm ở lần nước cuối cùng pha với băng phiến” hoặc loại nào giống như băng phiến.⁽⁵⁾

Khi liệm thì cũng để loại băng phiến này vào trong vải liệm.

Như đã biết việc tắm cho người chết chỉ là Fardh Al-Kifaayah (chỉ bắt buộc số người nhất định) còn những người khác được miễn. Theo tôi đối với người trực tiếp tắm phải hiểu được cách tắm đúng theo giáo lý Islam chứ không nhất

---

(⁵) Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (939) từ bà Um A'tiyah.

thiết người trực tiếp tắm phải là người nghiên cứu giáo lý. Bởi người nghiên cứu bận rộn với vấn đề khác quan trọng hơn việc tắm cho thi hài. Nhưng đối với người trực tiếp tắm cần phải trao dồi kiến thức từ những người am tường kiến thức giáo lý để thi hành nghĩa vụ cho người chết đúng với giáo lý đã ấn định và hiểu rõ mình đang làm gì. Allah tin tưởng tất cả.

Câu hỏi 4: Cách hành lễ cho người chết như thế nào?

Đáp: Cách hành lễ như sau: Đặt người chết đầu xoay về bên phải của Imam, nếu người chết là nam giới thì Imam đứng ngang đầu người chết, nếu nữ giới thì đứng ngang giữa người chết, còn những người khác thì đứng sau lưng Imam.

Bước một: Sau khi hàng được xếp ngay ngắn thì giơ hai bàn tay lên (ngang vai hoặc ngang trái tai, hai bàn tay xòe ra, các ngón tay khép lại, lòng bàn tay hướng về phía trước) nói Ol lo hu Ak bar và đọc ngay sau đó câu:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

(A u' zu bil la hi mi nash shay to nir ro j.i.m)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bis mil la hir roh ma nir ro h.i.m)

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ هِدْنََا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾﴾ آمِينَ

﴿Al ham du lil la hi rab bil a' la m.i.n * Ar roh ma nir ro h.i.m * Ma li ki yaw mid d.i.n * I ya ka na' bu du wa i ya ka nas ta i'.n * Eh di nos si ro tol mus ta q.i.m * Si ro tol la zi na an a'm ta a' lay him ghoy ril magh du bi a' lay him wa lodh dh.o.l i.i.n﴾ A min⁽⁶⁾

@ **Chú ý:** Những chữ như “j.i.m, h.i.m, m.i.n, d.i.n, i.n, q.i.m, dh.o.l, l.i.n” phải đọc kéo dài còn chữ “him” thì đọc dừng dứt khoát và những chữ “a', i'.n, na” thì đọc nhấn giọng.

Không đọc lời Du-a' Al-Istiftaah khi hành lễ Salah cho người chết.

🌸 **Bước hai:** Giơ tay Takbeer lần thứ hai (tức nói Ollohu Akbar) và đọc Salawaat cho Nabi ﷺ như sau:

⁽⁶⁾ **Ý nghĩa:** ﴿Mọi lời ca ngợi, tán dương đều kính dâng Allah Đấng chúa tể của toàn vũ trụ * Đấng rất mực độ lượng, Đấng rất mực khoan dung * (Allah là) Đức Vua của ngày phán xử * Duy chỉ Ngài chúng tôi tôn thờ và cũng duy chỉ Ngài chúng tôi cầu xin sự giúp đỡ * Cầu xin Ngài hãy hướng dẫn bề tôi đến với con đường chính đạo * Con đường của những người đã được Ngài ban ân sủng (con đường Islam) chứ không phải con đường của những kẻ làm Ngài phẫn nộ (người Do Thái giáo) cũng không phải con đường của những kẻ lầm đường lạc lối (người Thiên Chúa giáo)﴾ Cầu xin Allah chấp nhận lời cầu xin!

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ
مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

(Ol lo hum ma sol li a' la Mu ham mad wa a' la a li Mu ham
mad, ka ma sol lay ta a' la ib ro h.i.m wa a' la a li ib ro h.i.m,
in na ka ha mi dum ma j.i.d

Ol lo hum ma ba rik a' la Mu ham mad wa a' la a li Mu ham
mad, ka ma ba rak ta a' la ib ro h.i.m wa a' la a li ib ro h.i.m,
in na ka ha mi dum ma j.i.d)⁽⁷⁾

 Bước ba: Giờ tay Takbeer lần thứ ba (tức nói
Ollohu Akbar) và cầu xin cho người chết bằng những câu
Nabi ﷺ đã dạy như:

((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَيِّينَا، وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا، وَعَجَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا، وَكَبِيرِنَا،
وَذَكْرِنَا، وَأُنثَانَا. إِنَّكَ تَعْلَمُ مُنْقَلَبَنَا وَمَثْوَانَا وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. اللَّهُمَّ
اغْفِرْ لَهُ وَأَرْحَمْهُ، وَعَافِهِ، وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ،
وَاعْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالشَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ
مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا
مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَعَذَابِ النَّارِ

---

(7) **Ý nghĩa:** {Lạy Allah! Cầu xin hãy ban sự bình an và phúc lành cho
Nabi Muhammad và dòng tộc của Người giống như Ngài đã ban cho
Nabi Ibrahim và dòng tộc của Người. Quả thực, Ngài là Đấng Tối Cao
và Rộng Lượng.}

وَأَفْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَيِ
الإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَيِ الإِيْمَانِ))⁽⁸⁾

(Ol lo hum magh fir li hay yi na, wa may yi ti na, wa shaa hi di na, wa gho i bi na, wa so ghi ri na, wa ka bi ri na, wa un tha na. In na ka ta' la mu mun qa la ba na, wa math wa na, wa an ta a' la kul li shay in qa dir. Ol lo hum magh fir la hu, war ham hu, wa a' fi hi, wa' fu a'n hu, wa ak rim nu zu la hu, wa was se' muk kho la hu, wagh sil hu bil ma i wath thal ji wal ba rad, wa naq qi hi mi nal kho to ya ka ma naq qoi tath thaw bal ab ya dho ni nad da nas, wa ab dil hu da ron khoi ron min da ri hi, wa ah lan khoi ron min ah li hi wa zaw jan khoi ron min zaw ji hi wa ad khil hul jan nah, wa a'z hu min a' za bil qob ri, wa a' za bil naar, waf sah la hu fi qab ri hi, wa naw war la hu fi hi. Ol lo hum ma manh ah yay ta hu min na fa ah yi hi a' lal is lam, wa manh ta waf fay ta hu min na fa ta waf fa hu a' lal i man.)⁽⁹⁾

⁽⁸⁾ Có thể thay thế bằng câu ngắn gọn sau:

((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا، وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا، وَعَجَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا، وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا،
وَأُنثَانَا. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَيِ الإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ
عَلَيِ الإِيْمَانِ. اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ))

(Ol lo hum magh fir li hay yi na, wa may yi ti na, wa shaa hi di na, wa gho i bi na, wa so ghi ri na, wa ka bi ri na, wa un tha na. Ol lo hum ma manh ah yay ta hu min na fa ah yi hi a' lal is lam, wa manh ta waf fay ta hu min na fa ta waf fa hu a' lal i man. Ol lo hum ma la tah rim na aj ra hu, wa la tu dhil la na ba' da hu)

⁽⁹⁾ **Ý nghĩa:** {Thưa Allah! Hãy dung thứ cho người đang sống, người đã qua đời, người có mặt, người vắng mặt, trẻ em, người già, đàn ông lẫn

Nếu người chết là phụ nữ thì đời chữ “: (hu)” thành chữ “ها (ha)”, nếu người chết là em bé thì có thể cầu xin như sau:

((اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ دُخْرًا لِوَالِدَيْهِ، وَفَرَطًا وَأَجْرًا وَشَفِيعًا مُجَابًا. اللَّهُمَّ ثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَعْظِمْ بِهِ أَجُورَهُمَا، وَأَلْحِقْهُ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ، وَاجْعَلْهُ فِي كِفَالَةِ إِبْرَاهِيمَ، وَقِهِ بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ الْجَحِيمِ))

(Ol lo hum maj a'l hu zukh ran li wa li day hi, wa fa ta ran wa al ran wa sha fi a'n mu jaa ba. Ol lo hum ma thi q qil bi hi ma wa zi hu ma, wa a' zim bi hi u ju ra hu ma, wa al hi q hu bi saa li hi sa la fil mu mi nin, waj a'l hu fi ka faa la ti ib ra him, wa qi hi bi rah ma ti ka a' zaa bal ja him.)⁽¹⁰⁾

phụ nữ trong bảy tội. Ngài luôn am tường mọi hành động vào ban ngày lẫn ban đêm của bảy tội, và Ngài có khả năng trên tất cả. Lạy Allah! Hãy dung thứ, hãy ban hồng ân, ban sự lành mạnh cho ông ta (bà ta). Hãy ban phần thưởng tốt đẹp cho ông ta ở thiên đàng, hãy nói rộng ngôi mộ của ông ta, hãy tẩy rửa tội lỗi ông ta (như được tắm sạch) bằng nước tinh khiết, hãy tẩy sạch tội lỗi ông ta giống như Ngài đã tẩy chất dơ ra khỏi áo trắng, hãy thay đổi ngôi nhà khác cho ông ta (ở thiên đàng) tốt hơn ngôi nhà (ở trần gian), hãy thay đổi người thân khác cho ông ta tốt hơn, (nếu đàn ông thêm: hãy thay người vợ khác cho ông ta tốt hơn), hãy cho ông ta vào thiên đàng, hãy cứu vớt ông ta khỏi hành phạt của ngôi mộ và hành phạt ở địa ngục, xin hãy nói rộng và chiếu sáng mộ của ông (bà) ta ra, Thưa Allah! Ai là người được Ngài ban cho sự sống thì hãy ban cho y được sống trên Islam, còn ai là người bị Ngài lấy đi linh hồn thì hãy ban cho y được nhắm mắt trên đức tin. }

⁽¹⁰⁾ **Ý nghĩa:** {Thưa Allah! Hãy biến nó thành phần thưởng cho cha mẹ nó, hãy chấp nhận sự biện hộ của nó (cho cha mẹ nó). Thưa Allah! Vì nó hãy làm cho bàn cân của cha mẹ nó được nặng thêm, vì nó hãy

❁ **Bước bốn:** Giơ tay Takbeer lần thứ tư (tức nói Ollohu Akbar) và cầu xin câu:

((اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُفْطِنَّا بَعْدَهُ))

Oi lo hum ma la tah rim na aj ra hu, wa la tu dhil la na ba' da hu)⁽¹¹⁾

Đọc xong phần này đứng chờ đợi khoảng vài phút rồi xoay quay bên phải chào Salam (chỉ chào một lần bên phải).

Theo một số U'lama còn nói sau lần Takbeer thứ tư thì cầu xin bằng câu:

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ البقرة:

201

❁ **Thưa Allah! Hãy ban cho chúng tôi tất cả mọi điều tốt lành ở trần gian và ở đời sau. Và hãy bảo vệ chúng tôi khỏi hành phạt của hỏa ngục.**﴾ Al-Baqarah: 201 (chương 2). Nếu sau đó Takbeer theo lần thứ năm cũng không sao bởi đây là Sunnah⁽¹²⁾, tốt nhất nên làm xen lẫn nhau lần bốn Takbeer và lần khác năm Takbeer để mọi người không quên lãng Sunnah này.

---

nhân lên thêm phần thưởng của hai người họ, hãy gán cho nó là người đức hạnh trong nhóm người có đức tin, hãy ban cho nó nằm trong sự bảo lãnh của (Nabi) Ibrahim, và với lòng thương xót của Ngài hãy bảo vệ nó ra khỏi hành phạt của địa ngục.}

(11) **Ý nghĩa:** {Thưa Allah! Đừng bao giờ ngăn cản phần phước của chúng tôi hiện cho ông ta và đừng bao giờ thử thách bầy tôi sau này.}

(12) Hadith do Muslim ghi ở phân tang lễ, số (957).

Theo tôi được biết là ở lần thứ năm này không nói bất cứ gì cả nhưng có thể chia lời cầu xin ở lần Takbeer thứ tư ra thành hai một phần cầu xin ở Takbeer thứ tư và phần còn lại cầu xin ở lần Takbeer thứ năm. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 5: Giáo lý ra sao việc cố trì hoãn việc lo hậu sự cho người chết như tắm, liệm, hành lễ Salah và chôn cất với ý định chờ đợi người thân về đầy đủ. Về việc này có khuôn khổ ra sao ?

Đáp: Việc trì hoãn lo hậu sự cho người chết là đã làm trái ngược với Sunnah, bởi chính Rasul ﷺ đã hạ lệnh tất cả tín đồ Muslim rằng:

((أَسْرِعُوا بِالْجِنَازَةِ، فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تَقَدَّمُونَهَا إِلَيْهِ، وَإِنْ يَكُ سَيِّئَةً دَلِكُ فَسَرُّ تَصْعُونَهُ عَنِ رِقَابِكُمْ))

“Các người hãy nhanh tay chôn lo hậu sự cho người chết. Nếu là người ngoan đạo đức hạnh thì quả là một điều tuyệt vời khi lo hậu sự nhanh cho họ, còn nếu là những loại người khác thì các người cũng đã hoàn thành xong nghĩa vụ.”⁽¹³⁾

Chỉ có thể trì hoãn thời gian một vài tiếng đồng hồ mà thôi còn nếu dài hơn nữa quả là điều không nên làm tí nào bởi đây là điều xúc phạm đến người chết. Bởi nếu người chết là người đức hạnh thì khi khuyên họ đi chôn, họ bảo: *“Các người hãy mang tôi đi nhanh hơn nữa, nhanh hơn*

⁽¹³⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1315) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (944).

nữa” bởi họ đã nhìn thấy được phần thưởng vĩ đại đang dành sẵn chờ đợi họ sở hữu. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 6: Việc hành lễ Salah cho người chết vắng mặt là điều được phép không có khuôn khổ nhất định có đúng không ?

Đáp: Dựa theo ý kiến đúng nhất trong các ý kiến của giới U'lama về Salah cho người chết vắng mặt là không được phép, trừ trường hợp người chết chưa được hành lễ Salah mà đã chôn cất. Thí dụ: Một người chết trên quê hương Kafir chưa được hành lễ Salah mà đã chôn cất trường hợp này bắt buộc phải hành lễ Salah cho y.

Còn những ai đã được hành lễ Salah rồi thì không được, bởi không được truyền lại từ Nabi ﷺ rằng Người đã hành lễ cho người chết vắng mặt ngoài việc đã hành lễ cho đức vua Al-Najaashy⁽¹⁴⁾ bởi ông không được ai hành lễ Salah cho Ông, vì vậy mà Rasul ﷺ mới hành lễ Salah cho Ông ở Madinah. Bên cạnh đó có rất nhiều người nổi tiếng, người lãnh đạo đã chết trong thời của Rasul ﷺ nhưng không hề được một ai kể rằng Rasul ﷺ đã hành lễ Salah vắng mặt cho người đó ở Madinah.

Có một vài U'lama khác phân tích rằng: Nếu người chết là người mang lại lợi ích cho tôn giáo bằng sự đóng góp về kiến thức hoặc tài sản, thì được phép hành lễ Salah vắng

---

⁽¹⁴⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1327) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (951).

mặt cho ông. Còn nếu là người bình thường khác thì không hành lễ Salah vắng mặt.

Có một vài U'lama khác lại nói: Được phép hành lễ Salah vắng mặt đối với bất cứ ai không phân biệt. Đây là câu nói yếu nhất, bị đại đa số U'lama bác bỏ.

Câu hỏi 7: Ai mới là người xứng đáng hành lễ Salah cho người chết nhất, Imam hay người bảo hộ (như cha, chú, bác...)?

Đáp: Nếu hành lễ tại Masjid thì Imam là người xứng đáng nhất, bởi Nabi ﷺ đã nói:

((لَا يُؤْمَنُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ))

“**Cấm người đàn ông làm Imam (dẫn hành lễ Salah) trong vương quyền của người đàn ông khác**”⁽¹⁵⁾ Nếu hành lễ ở nơi khác thì người được người chết chằng chối là người xứng đáng nhất, nếu không có lời chằng chối thì người thân nhất với người chết là người xứng đáng nhất.

Câu hỏi 8: Khi có số lượng người chết hai ba người trở lên thì cần phải sắp xếp thế nào, ai là người gần Imam nhất hay ai cũng được?

Đáp: Nếu số người chết gồm có nam, nữ và trẻ em thì sắp xếp theo thứ tự gần Imam như sau:

(¹⁵) Hadith do Muslim ghi ở phần Masaajid, số (673).

- Đàn ông.
- Trẻ nam.
- Đàn bà.
- Trẻ nữ.

❖ Nếu số người chết là một giới tính duy nhất như toàn nam chẳng hạn thì sắp người có kiến thức nhiều nhất gần Imam và như thế. Bởi xưa kia Nabi ﷺ đã chôn cất nhiều xác chiến tử cùng một mộ ở Uhud bằng cách là đưa người giỏi nhất về kiến thức xuống trước rồi đến người khác. Điều này chứng tỏ ai là người am tường nhất về kiến thức thì được xếp gần Imam nhất.

Câu hỏi 9: Imam sẽ đứng như thế nào khi hành lễ Salah cho người chết là nam, là nữ và là trẻ em ?

Đáp: Không phân biệt người lớn hay trẻ em, nếu là nam thì Imam đứng ngang phần đầu, nếu là nữ thì đứng ngang giữa bụng.

Câu hỏi 10: Giáo lý ra sao việc công bố giới tính người chết nam hoặc nữ lúc hành lễ Salah và tất cả đều là người lớn ?

Đáp: Không vấn đề gì. Bởi mục đích là đổi lời cầu xin cho đúng nếu nam là dùng từ “hu” còn nữ là dùng từ “ha”, nếu không biết giới tính cũng không sao bởi mọi người đều biết rằng mình đang hành lễ Salah cho xác chết ở trước mặt mình. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 11: Thường vào ngày thứ sáu, vốn có số lượng người đến hành lễ đã nhiều, đôi khi có số lượng người chết cũng nhiều, thế là là Masjid trở nên trật nức người, vậy phải hành lễ như thế nào, phải chia ra nhiều đợt hay một đợt duy nhất ?

Đáp: Hành lễ Salah cho họ một đợt duy nhất, sắp xếp các xác nằm bên cạnh nhau, rồi đến Imam và những người khác đứng khịch lại nhau sau lưng Imam, bởi buổi lễ Salah không cần phải cúi người hay quỳ lạy gì cả.

Câu hỏi 12: Giáo lý ra sao việc tập trung càng nhiều càng tốt người để hành lễ Salah cho người chết ?

Đáp: Việc tập trung được nhiều người để hành lễ cho người chết là điều nên làm bởi Nabi ﷺ đã từng nói:

((مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا لَا يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا شَفَعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ))

“Bất cứ người Muslim nào qua đời và được bốn mươi người đàn ông Muslim không phạm tội Shirkh hành lễ Salah thì người chết được Allah cho phép bốn mươi người đàn ông đó biện hộ cho y.”⁽¹⁶⁾

Câu hỏi 13: Giáo lý ra sao việc đọc thêm một câu Kinh sau khi đã đọc Al-Fatihah trong Salah cho người chết ?

⁽¹⁶⁾ Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (948) từ Ibnu A’bbaas.

Đáp: Không sao, nếu muốn thì có thể đọc một chương Kinh ngắn sau khi đọc Al-Fatihah. Nếu chỉ đọc bài Al-Fatihah không cũng đủ rồi, bởi buổi lễ Salah dựa trên thuyết ngắn gọn, nên không cho phép đọc Al-Istiftaah mà chỉ đọc “A u’ zu...” rồi “Bis mil lah...” rồi đến bài Al-Fatihah.

Câu hỏi 14: Lời cầu xin cho em bé lúc hành lễ Salah như thế nào ?

Đáp: Giới U'lama kể sau khi đã cầu xin lời cầu xin chung chung (dành cho người lớn) thì cầu xin thêm câu:

((اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ ذُخْرًا لِرِوَالِدَيْهِ، وَفَرَطًا وَأَجْرًا وَسَفِيحًا مُجَابًا. اللَّهُمَّ ثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَعْظِمْ بِهِ أَجُورَهُمَا، وَأَلْحِقْهُ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ، وَاجْعَلْهُ فِي كِفَالَةِ إِبْرَاهِيمَ، وَقِهِ بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ الْجَحِيمِ))

(Ol lo hum maj a'l hu zukh ran li wa li day hi, wa fa ta ran wa al ran wa sha fi a'n mu jaa ba. Ol lo hum ma thiq qil bi hi ma wa zi hu ma, wa a' zim bi hi u ju ra hu ma, wa al hiq hu bi saa li hi sa la fil mu mi nin, waj a'l hu fi ka faa la ti ib ra him, wa qi hi bi rah ma ti ka a' zaa bal ja him.)⁽¹⁷⁾

⁽¹⁷⁾ **Ý nghĩa:** {Thưa Allah! Hãy biến nó thành phần thưởng cho cha mẹ nó, hãy chấp nhận sự biền hộ của nó (cho cha mẹ nó). Thưa Allah! Vì nó hãy làm cho bàn cân của cha mẹ nó được nặng thêm, vì nó hãy nhân lên thêm phần thưởng của hai người họ, hãy gán cho nó là người đức hạnh trong nhóm người có đức tin, hãy ban cho nó nằm trong sự bảo lãnh của (Nabi) Ibrahim, và với lòng thương xót của Ngài hãy bảo vệ nó ra khỏi hành phạt của địa ngục.}

Nếu không thì cầu xin bất cứ câu nào cũng được, bởi sự việc này không có giới hạn và cũng không có Hadith nào khẳng định đây là điều phải cầu xin cho em bé lúc hành lễ Salah.

Câu hỏi 15: Giáo lý ra sao việc đọc Al-Fatihah trong Salah cho người chết ?

Đáp: Đọc Al-Fatihah là Rukun (trụ cột) không được thiếu, bởi Rasul ﷺ đã nói:

((لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ))

“**Lễ Salah không được công nhận đối với ai không đọc Al-Fatihah trong Qur’an.**”⁽¹⁸⁾ Hadith này mang ý nghĩa chung chung không phân biệt giữa Salah này với Salah kia.

Câu hỏi 16: Khi đến trễ hơn Imam một hoặc nhiều hơn Takbeer thì phải hành lễ như thế nào cho đúng ?

Đáp: Bước vào hành lễ Salah theo Imam kịp bao nhiêu hành lễ theo bấy nhiêu, bởi Nabi ﷺ đã nói:

((مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا))

“**Kịp bao nhiêu thì hành lễ Salah theo bấy nhiêu, còn phần nào thiếu thì hành lễ bù lại.**”⁽¹⁹⁾ còn nếu thiếu số

⁽¹⁸⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi, từ ông U’baadah bin Al-Saamit, ở phần Azaan, số (756) và Muslim ghi lại ở phần Salah, số (394).

lượng Takbeer thì tiếp tục hành lễ bù nếu như thi hài vẫn chưa khiêng lên. Nếu sợ thi hài đã khiêng lên thì giới U'lama chuyên giáo lý nói: Lúc này làm theo hai cách, một là tiếp tục hành lễ đến xong; còn hai là kết thúc liền và chào Salam theo Imam. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 17: Thời khắc nào bị cấm hành lễ Salah cho người chết? Và tại sao không hành lễ Salah trước giờ Al-Fajr và trước giờ Al-A'sr giống như đã diễn ra ở hai Masjid lớn ở Makkah và Madinah, mục đích để tránh giờ cấm phải không ?

Đáp: Có ba thời khắc cấm hành lễ Salah và chôn cất người chết:

- ❖ Ngay khi mặt trời mọc kéo dài đến một xào.
- ❖ Trước mặt trời đứng bóng khoảng mười phút kéo dài đến nghiêng bóng.
- ❖ Trước mặt trời lặn khoảng một giờ kéo dài đến lặn khuất.

Đây là ba thời khắc bị cấm, bởi có Hadith do U'qbah bin A'mir ﷺ nói: *“Có ba thời khắc Rasul ﷺ cấm hành lễ Salah và chôn cất người chết.”*⁽²⁰⁾ Rồi ông kể ra ba thời khắc nêu trên.

(¹⁹) Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần Azaan, số (635).

(²⁰) Hadith do Muslim ghi ở phần Salah dành cho người đi đường, số (635).

Còn sau giờ Al-Fajr và sau giờ Al-A'sr là không phải hai thời khắc bị cấm hành lễ Salah cho người chết, nên không cần hành lễ Salah cho người chết trước hai giờ Salah Al-Fajr và Al-A'sr. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 18: Giáo lý ra sao việc đứng dậy lúc thi hài được khiên đến để hành lễ Salah, thấy được rằng có rất nhiều người đã đứng dậy chờ sẵn và bỏ đi việc tụng niệm sau Salah? Và giáo lý cho việc đứng dậy trước khi thi hài được nhập thổ ?

Đáp: Theo Sunnah là đứng dậy khi có thi hài được khiêng đi ngang, bởi đây là lệnh của Rasul ﷺ.⁽²¹⁾

Việc hành lễ Salah cho người chết sau Salah bắt buộc có hai trường hợp:

❖ Nếu có nhiều người đang hành lễ Salah bù thì hãy chờ đợi mọi người cùng hành lễ, để cùng hưởng được ân phước Salah cho người chết và có thêm người người hành lễ Salah.

---

(21) Từ ông A'mir bin Rabi-a'h ﷺ dẫn lời Rasul ﷺ:

((إِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ جَنَازَةً فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَاشِيًا مَعَهَا فَلْيُثِمِّمْ حَتَّى يُخَلِّقَهَا، أَوْ يُخَلِّقَهُ أَوْ تُوَضَّعَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُخَلِّقَهُ))

“Khi các người thấy thi hài được khiêng đi, nếu không đi cùng thi hài thì đứng dậy đến khi được khiêng đi qua khuất hoặc đặt xuống một nơi khuất các người.” Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1308) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (958).

❖ Nếu không có ai hành lễ bù thì lập tức hành lễ Salah liền để mọi người đừng bỏ ra về. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 19: Thân nhân người chết hoặc người khiêng thi hài có được phép đứng bên cạnh Imam để hành lễ Salah cho người chết không, và đây có phải là Sunnah không?

Đáp: Dù thân nhân hay những người khiêng thi hài cũng không được đứng bên cạnh Imam mà hành lễ Salah cho người chết, họ phải đứng cùng với mọi người ở phía sau. Nếu trường hợp không có chỗ đứng ở phía sau thì lên đứng ở khoảng trong giữa Imam với hàng đầu tiên. Nếu không có chỗ đứng luôn thì làm theo cách sau:

❖ Nếu một người thì đứng bên phải Imam.

❖ Nếu hai người trở lên thì chia ra đều đứng hai bên của Imam, không được cả nhóm chỉ đứng một bên phải hoặc một bên trái. Allah tin thông tất cả.

Câu hỏi 20: Thai nhi bị sảy thì ở độ tuổi nào mới hành lễ Salah cho nó ?

Đáp: Chỉ hành lễ Salah cho thai nhi sau khi đã có linh hồn và linh hồn được thổi vào ở độ tháng thứ tư của bào thai, bởi ông Ibnu Mas-u'd đã dẫn lời Rasul ﷺ rằng:

((إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُظْفَأَ، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، وَيُؤَمَّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: بِكُتْبِ رِزْقِهِ وَأَجَلِهِ وَعَمَلِهِ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ))

“Quả thật, mỗi người trong các người đều được tạo hóa trong bụng mẹ bốn mươi ngày đầu chỉ bằng một giọt (máu), rồi bốn mươi ngày tiếp trở thành hòn máu đặc, rồi bốn mươi ngày tiếp trở thành phôi thai, rồi sau đó một Thiên Thần được cử phái đến thổi linh hồn vào bào thai rồi viết cho bào thai đó bốn điều: bổng lộc, tuổi thọ, việc làm và hạnh phúc hoặc bất hạnh.”⁽²²⁾

Nếu thai nhi bị xảy thai ở tháng thứ tư trở đi, bắt buộc phải tắm, liệm, hành lễ Salah cho nó và chôn ở nghĩa địa Muslim. Nếu xảy thai dưới bốn tháng thì không cần làm gì hết mà chỉ cần chôn cất ở bất cứ nơi nào.

Câu hỏi 21: Lúc hành lễ Salah cần phải đặt thi hài như thế nào cho đúng với giáo lý Islam ?

Đáp: Không hề có nguồn gốc cơ sở nào khẳng định phải đặt đầu người chết ở bên phải Imam cả. Đối với Imam cần phải thay đổi vài lần đặt đầu người chết ở phía bên trái

---

⁽²²⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi lại ở phần bắt đầu tạo hóa, chương nhắc đến các Thiên Thần, Hadith số 3208 và Muslim ghi lại ở phần định mệnh, chương tạo hóa con người trong bụng của người mẹ ra sao và sự định đoạt về bổng lộc, tuổi thọ, việc làm và bất hạnh hay hạnh phúc của y, Hadith số 1 và 2643.

để những người khác khỏi nhầm lẫn việc đặt đầu người chết bên phải Imam là điều bắt buộc.

Câu hỏi 22: Một người đến hành lễ Salah cho người chết nhưng do quá đông người chen chúc hoặc do hành lễ Salah Sannah Al-Rawaatib hoặc phải tiếp tục hành lễ Salah bắt buộc hoặc bất cứ lý do nào khác nhưng y kịp đến nghĩa địa trước khi chôn, hỏi người này có được ân phước của người đến tham dự tang lễ không ?

Đáp: Nếu trẻ nẩy do hành lễ Sunnah Al-Rawaatib thì không được hưởng ân phước hành lễ Salah cho người chết bởi có thể bỏ hoặc trì hoãn Sunnah Al-Rawaatib sau khi hành lễ Salah cho người chết xong.

Nếu như đã cố gắng để hành lễ Salah cho người chết nhưng lại gặp phải trở ngại, cản trở này kia hoặc trên đường đến kẹt xe . . . thì y được hưởng ân phước hành lễ Salah cho người chết do bởi y đã định tâm và đã cố gắng hết sức để thực hiện nên sẽ hưởng được ân phước hành lễ Salah toàn vẹn, Allah phán:

﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾ النساء: ۱۰۰

﴿**Và ai ra khỏi nhà đi di cư vì Allah và Rasul của Ngài rồi bị chết giữa đường thì chắc chắn Allah sẽ chịu trách nhiệm về việc tưởng thưởng cho họ.**﴾ Al-Nisa: 100 (chương 4). Nhưng nếu có thể thì hãy hành lễ Salah cho người chết tại mộ.

Câu hỏi 23: Những người không kịp hành lễ Salah cho người chết tại Masjid, vậy họ có được phép hành lễ tại nghĩa địa trước khi chôn hoặc sau khi đã chôn không ?

Đáp: Được phép, nhưng nếu có thể hành lễ trước chôn cất thì hành lễ. Còn nếu đến là đã chôn cất xong rồi thì hành lễ trên mộ, giống như Rasul ﷺ đã từng hành lễ trên mộ sau khi đã chôn cất.⁽²³⁾

Câu hỏi 24: Một người bước vào Masjid là trẻ Salah bắt buộc, lễ Salah cho người chết bắt đầu, hỏi lúc này y phải hành lễ Salah nào trước Salah bắt buộc hay Salah cho người chết ?

Đáp: Hành lễ cho người chết trước, bởi Salah bắt buộc có thể hành lễ sau đó còn người chết sẽ được khiêng đi sau khi hành lễ Salah xong.

Câu hỏi 25: Sẽ sử xự ra sao đối với thi hài bỏ hành lễ Salah lúc sống hoặc nghi ngờ là y bỏ hành lễ hoặc không rõ về cuộc sống của y ? Thân nhân có được phép mời mọi người đến hành lễ Salah cho y không ?

Đáp: Đối với ai biết rõ ràng rằng lúc sống không hành lễ Salah, tuyệt đối không hành lễ Salah cho y sau khi đã chết bởi y là người Kafir phản đạo, bắt buộc mọi người mang y đi chôn một nơi nào đó ngoài nghĩa địa cộng

---

⁽²³⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi lại ở phần tang lễ, số (458) và Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (956).

đồng Muslim ở ngoài sa mạc chẳng hạn. Vào ngày tận thế y sẽ được phục sinh cùng với Fir-a'wn, Haamaan, Qaaroon và Ubai bin Khalaf.

Đối với những ai không rõ về hoàn cảnh của y hoặc còn nghi vấn về việc hành lễ Salah của y thì vẫn là người Muslim cho đến khi có bằng chứng rõ ràng cụ thể y không phải là người Muslim nữa. Nhưng lúc hành lễ Salah có thể thêm câu cầu xin như sau: “*Lạy Allah, nếu như người chết là người Muslim, xin Ngài hãy tha thứ mọi tội lỗi cho y, thương xót đoái hoài đến y.*” Lời cầu xin này đã được Allah di huấn, giống như trường hợp những người cho rằng vợ đã ngoại tình mà không có nhân chứng thì phải thề thốt năm lần chúng tỏ lời nói mình là thật, Allah khuyến cáo ở lần thề thứ năm rằng:

﴿وَالْخَمِيْسَةُ اَنْ لَعَنَتْ اَللّٰهَ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ﴾ النور: 7

﴿**Và ở lần thề thứ năm y sẽ bị Allah nguyền rủa nếu y là kẻ nói dối.**﴾ Al-Noor: 7 (Chương 24), các bà vợ cũng thề thốt năm lần để chứng minh sự trong sạch, và Allah cũng khuyến cáo ở lần thứ năm:

﴿وَالْخَمِيْسَةُ اَنْ غَضِبَ اَللّٰهُ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ﴾ النور: 9

﴿**Và ở lần thề thứ năm bà sẽ bị sự giận dữ của Allah trút lên bà nếu chồng bà là kẻ nói thật.**﴾ Al-Noor: 9 (Chương 24).

Câu hỏi 26: Có được phép dùng từ “nếu như” khi cầu xin cho người chết trong lễ Salah, điển hình như: “*Lạy*

Alalh, nếu như y là người chứng nhận La i la ha il lol lah...” có được hay không ?

Đáp: Nếu có nghi ngờ rất mạnh về người chết thì đặt điều kiện “nếu như” điển hình như cầu xin: “*Lạy Allah, nếu như người chết là người Muslim, xin Ngài hãy tha thứ mọi tội lỗi cho y, thương xót đoái hoài đến y.*” Còn sự nghi ngờ không đáng kể thì không cần, bởi y vẫn còn là người Muslim. Việc đặt điều kiện lúc cầu xin là có nguồn gốc cơ sở từ Qur’an và hai câu Kinh đã được đề cập ở câu hỏi số 25 ở trên.

Giống như ông Sa’d bin Abu Waqaas ﷺ đã cầu nguyện: “*Lạy Allah, nếu như người này có mục đích khoe khoan và tiếng tăm thì hãy lấy đi thị giác của y, kéo dài tuổi thọ của y và cho y gặp nhiều nạn kiếp.*”⁽²⁴⁾ Lời cầu xin này nằm trong lời nói chung chung của Rasul ﷺ đã nói với Dhibaa-a’h bin Al-Zubair rằng:

((إِنَّ لَكَ عَلَى رَبِّكَ مَا اسْتَشَيْتِ))

“**Chắc chắn cô sẽ được những gì cô đã loại trừ.**”⁽²⁵⁾

Câu hỏi 27: Việc nào tốt hơn, khiêng người chết trên vai hay duy chuyển bằng xe? Điều thứ hai là đi đằng trước thì hài hay đi đằng sau lúc chuyển đi ?

⁽²⁴⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi lại ở phần Al-Azaan, số (755).

⁽²⁵⁾ Hadith do Al-Daarimy ghi ở phần nghi thức hành hương Haj, số (18811) và Hadith có nguồn gốc từ Al-Bukhary ghi ở phần hôn nhân, số (5089) và Muslim ghi ở phần hành hương Haj, số (1208).

Đáp:

❖ Điều thứ nhất: Tốt nhất là khiêng trên vai do sẽ thấy hoàng cảnh long trọng hơn, mỗi khi đi ngang qua đám đông chằng hạn sẽ được nhiều người cầu xin sự tha thứ cho người chết, điều này thể hiện sự bình dị không cao ngạo không khoe khoang. Trừ phi thời tiết quá nóng hoặc quá lạnh hoặc trời đang mưa hoặc ít người khiêng thì lúc này đi xe tốt hơn.

❖ Điều thứ hai: Một số U'lama có ý kiến là người đi bộ thì đi ở phía trước và hai bên người trên còn xe cộ thì đi phía sau. Có số U'lama khác thì nói: Đi như thế nào cũng được miễn thuận lợi là được rồi.

Câu hỏi 28: Việc một người phải khiêng người chết đều bốn góc có nguồn gốc cơ sở không ?

Đáp: Cách khiêng này như sau: Đầu tiên khiêng phía trước bên phải của người chết rồi dần dần lùi ra sau. Kế tiếp khiêng phía trước bên trái người chết và cũng lùi dần dần ra phía sau. Đây chỉ là cách do những U'lama tiền bối xưa đã làm và giới U'lama khuyến khích làm theo. Nhưng nếu mọi người quá đông đúc thì đừng làm mệt bản thân mình và người khác.

Câu hỏi 29: Khi nào mọi người đi theo người chết được ngồi xuống khi đến nghĩa địa ?

Đáp: Ngồi xuống khi thì hài được đưa vào mộ hoặc đặt xuống đất chờ đào huyệt xong.

Câu hỏi 30: Tại nghĩa địa có được phép trì hoãn việc chôn người chết khoảng mười phút với lý do chờ đợi nhóm người khác đến hành lễ Salah trong khi thi hài đã được hành lễ Salah ở Masjid ?

Đáp: Theo Sunnah là chôn cất càng nhanh càng tốt, không chờ đợi một ai. Nếu đến trễ họ có thể hành lễ tại mộ, bởi Rasul ﷺ đã từng làm như thế.⁽²⁶⁾

Câu hỏi 31: Từ hướng nào đưa người chết xuống mộ ?

Đáp: Đưa theo hướng dễ dàng thuận lợi nhất, nhưng có vài U'lama có ý kiến, bảo: Đưa hai chân xuống trước và có vài U'lama khác thì bảo cho đầu xuống trước. Tóm lại vấn đề rất đơn giản chỉ cần làm sau cho thuận lợi là được.

Câu hỏi 32: Giáo lý ra sao việc che thi hài nữ khi chôn và thời gian che là bao lâu ?

Đáp: Một vài U'lama bảo rằng việc che thi hài nữ khi được đưa xuống mộ là để không phơi bày các phần vốn không ai được thấy cho đến khi dùng miếng vải chặng lại. Nhớ đây không phải là điều bắt buộc.

⁽²⁶⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi lại ở phần Al-Azaan, số (857) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (954).

Câu hỏi 33: Có gây ảnh hưởng gì không khi có một số người có mặt tại nghĩa địa nhưng lại nói chuyện lớn tiếng?

Đáp: Nếu cần thiết phải nói chuyện lớn tiếng như đưa đất cho tôi, chuyền ván cho tôi... thì không thành vấn đề.

Câu hỏi 34: Ý kiến của Sheikh ra sao việc đứng ra khuyên bảo mọi người lúc đang đưa người chết xuống huyệt?

Đáp: Đây không phải là Sunnah, không được truyền lại từ Rasul ﷺ, cũng không được truyền lại từ Sahabah. Có lẽ do hiểu không rõ về câu chuyện là có lần Rasul ﷺ đến tham dự cuộc chôn cất một người đàn ông người Al-Ansaar. Trong lúc chờ đợi đào lỗ huyệt thì Rasul ﷺ ngồi xuống và mọi người ngồi xung quanh, Người kể về hoàn cảnh con người lúc chết và sau khi chôn cất xong. Ở lần khác đang lúc chôn một người khác thì Rasul ﷺ nói:

((مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ))

“Dù là ai cũng đều được ấn định cho hai chỗ ngồi một ở thiên đàng và một ở hỏa ngục.”⁽²⁷⁾ Cả hai trường hợp Rasul ﷺ đều ngồi xuống mà nói chứ không đứng nói thuyết giảng như một số người đã làm ngày nay. Thịnh thoảng khi ngồi cùng mọi người tại nghĩa địa thì nói cho họ nghe về hoàn cảnh cõi mộ . . . nhưng không nên làm thường xuyên. Tóm

---

⁽²⁷⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi lại ở phần tang lễ, số (1326) và Muslim ghi ở phần định mệnh, số (2648).

lại việc ngồi xuống nhắc nhở mọi người tại nghĩa địa là Sunnah còn đứng nói thuyết giảng là điều trái ngược Sunnah.

Câu hỏi 35: Giáo lý ra sao việc người đàn ông bước vào nghĩa địa bằng chân phải và bước ra bằng chân trái ?

Đáp: Đây không phải là Sunnah, mọi người cứ việc bước như thế nào thấy thuận lợi dù bằng chân trái hoặc chân phải. Ai cho rằng là Sunnah thì cần phải mang bằng chứng Saheeh ra.

Câu hỏi 36: Lời cầu xin nào được phép khi đắp đất người chết, có phải là xướng đọc câu Kinh:

﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴾ طه: ٥٥

«**Từ đó (đất) TA đã tạo hóa ra các người và TA sẽ hoàn các người trở lại trong đó, rồi từ đó TA sẽ cho các người trở ra một lần nữa.**» Taaha: 55 (chương 20) ?

Đáp: Vài U'lama nói khuyến khích là ném xuống ba nắm đất. Còn câu Kinh này là không nằm trong Hadith của Rasul ﷺ.

Theo Sunnah là sau khi chôn cất xong Rasul ﷺ đã đứng lại mà nói:

((اَسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَأَسْأَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ))

“Mọi người hãy cầu xin Allah tha thứ cho người anh em của mình; hãy cầu xin cho y được kiên định (trả lời đúng), ngay giờ đây y đang bị hỏi.”⁽²⁸⁾ Cầu xin Allah tha thứ cho ông (bà) ta, cầu xin Allah tha thứ cho ông (bà) ta, cầu xin Allah tha thứ cho ông (bà) ta; cầu xin Ngài kiên định cho y trả lời đúng, cầu xin Ngài kiên định cho y trả lời đúng, cầu xin Ngài kiên định cho y trả lời đúng . . .

Câu hỏi 37: Cách chia buồn như thế nào đúng Sunnah ?

Đáp: Lời chia buồn tốt nhất là lời mà Rasul ﷺ đã chia buồn với con gái khi cháu ngoại Người qua đời. Rasul ﷺ bảo người hầu của con gái truyền lời Người đến con gái rằng:

((مُرَهَا فَلْتَصِّرْ وَتُحْتَسِبْ فَلَئِنْ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَمَا أَبَقِيَ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى))

“Hãy khuyên bảo nó kiên nhẫn và hi vọng về phần thưởng của Allah. Quả thật, tất cả là của Allah cho hoặc lấy là tùy Ngài, tất cả đã được ấn định rõ ràng.”⁽²⁹⁾

Nhưng mọi người thì thường xuyên chia buồn nhau bằng câu: “*Cầu xin Allah nhân phần thưởng của anh, ban cho người thân anh được tốt đẹp và Allah sẽ tha thứ cho*

⁽²⁸⁾ Hadith do Abu Dawood ghi ở phần tang lễ, số (3221).

⁽²⁹⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1284) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (923).

người quá cố.” Câu này cũng được vài U'lama lựa chọn nhưng Sunnah là điều tốt nhất, hoàn hảo nhất.

Câu hỏi 38: Việc bắt tay trong lúc chia buồn có phải là Sunnah không ?

Đáp: Việc bắt tay hay hôn lúc chia buồn không thuộc về Sunnah. Theo Sunnah chỉ bắt tay khi gặp nhau mà thôi, nếu khi gặp người bị nạn chủ động bắt tay cho mục đích gặp nhau không cho chia buồn nhưng mọi người lại lấy đó làm thói quen. Nếu mọi người cho rằng đó là Sunnah thì cần phải chấn chỉnh để mọi người nhận biết rằng bắt tay lúc chia buồn không phải là Sunnah, còn mọi người chỉ xem đó là thói quen không phải là Sunnah thì không sao nhưng trong lòng tôi có phần lo lắng, tốt nhất là nên bỏ.

Đến đây tôi muốn nhắc một điều: Mục đích việc chia buồn là củng cố tinh thần người bị nạn, khuyên nhủ nạn nhân kiên nhẫn và hi vọng sẽ được phần thưởng tốt đẹp từ Allah chứ không phải cách chia buồn như ngày nay là tổ chức tiệc tùng. Đây là điều bị cấm, bởi trái ngược ý nghĩa chia buồn.

Câu hỏi 39: Thời gian nào chia buồn tốt nhất ?

Đáp: Khi nhận được tin người chết hoặc người bị nạn cho đến khi y quên đi kiếp nạn. Lưu ý như đã nhắc mục đích chia buồn là không phải như chúc mừng mà là để củng cố tinh thần người bị nạn, khuyên họ kiên nhẫn và kỳ vọng vào điều khác tốt đẹp hơn từ Allah.

Câu hỏi 40: Có được phép chia buồn trước khi thi hài được chôn ?

Đáp: Được phép chia buồn trước hoặc sau khi chôn cho đến khi thân nhân quên đi nỗi đau, như vừa đề cập ở trên.

Câu hỏi 41: Giáo lý ra sao việc chia buồn bằng cách đi đến nhà người chết để thăm viếng ?

Đáp: Việc làm này không phù hợp với Sunnah tí nào, nhưng nếu người chết là người trong thân tộc sợ không đi thăm viếng sẽ rạn nứt tình cảm thì lúc này nên đi. Riêng gia đình người chết không cho phép trang hoàng nhà cửa hoặc chuẩn bị trà nước để tiếp đón người viếng thăm. Với hành động tiếp đón khách viếng thăm này thì giới U'lama tiền bối xem thuộc loại khốc lóc kẻ lễ. Chỉ có cách đóng cửa miễn tiếp khách, khi gặp họ ngoài đường hoặc ở Masjid thì chia buồn.

❖ Đến đây có hai vấn đề:

➤ Thứ nhất: Đi đến nhà người chết, là điều không được phép làm, nếu không sợ rạn nứt tình cảm giữa người thân với nhau là tôi sẽ không cho phép đi.

➤ Thứ hai: Tiếp khách viếng thăm, là việc làm không có cơ sở, và giới U'lama tiền bối xem thuộc loại khốc lóc kẻ lễ.

Câu hỏi 42: Việc kiêng thi hài cho đầu đi trước là Sunnah có phải không ?

Đáp: Theo thường lệ là người chết được khiêng đầu đi trước phần chân, còn đi ngược lại là điều không nên. Trong vấn đề này tôi không hề biết rõ theo Sunnah là như thế nào.

Câu hỏi 43: Việc ném xuống ba nắm đất lúc xuống đất lấp người chết có nguồn gốc cơ sở không ? Và ném xuống phần đầu hay chân ?

Đáp: Vấn đề không có cơ sở, còn ném xuống phần ở phần đầu hay phần chân không quan trọng.

Câu hỏi 44: Giáo lý ra sao việc nhắc người chết sau khi đã chôn cất xong ?

Đáp: Theo câu nói đúng nhất là không nhắc sau khi đã chôn, mà chỉ cầu xin Allah tha thứ cho người chết và cầu xin cho y được trả lời đúng các câu hỏi. Còn về Hadith nói về vấn đề này là Hadith của Abu Umaamah là loại Hadith yếu.

Câu hỏi 45: Giáo lý ra sao việc có một số người Muslim thuộc thân nhân người chết đã nhờ mọi người xác minh về người chết trước khi được chôn và tất nhiên đều được đáp rằng: Y là người tốt, người ngoan đạo ?

Đáp: Vấn đề không hề có cơ sở nguồn gốc, mọi người không nên làm bởi nó là Bid-a'h, do đôi khi mọi người lại xác minh cho một kẻ xấu là người tốt thì quả là điều xỉ nhục.

Sự việc này có nguồn gốc như sau: Có lần Rasul ﷺ đang ngồi cùng với tập thể Sahabah thì có một thi hài được khiêng ngang thì được mọi người khen thì Rasul ﷺ lên tiếng: “**Chắc chắn thế.**” lát sau có một thi hài khác được khiêng ngang thì bị mọi người chê bai thì Rasul ﷺ lại lên tiếng: “**Chắc chắn thế.**” Nghe ngạc nhiên mọi người liền hỏi ý nghĩa “**Chắc chắn thế**” là sao thì Rasul ﷺ bảo:

((إِنَّ الَّذِي أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَالَّذِي الَّذِي أَتْنَوْا عَلَيْهِ شَرًّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ))

“Thi hài đầu tiên được các người khen là tốt thì chắc chắn y được hưởng thiên đàng. Còn thi hài sau bị các người chê bai thì chắc chắn nó sẽ bị rơi vào hỏa ngục.”⁽³⁰⁾

Câu hỏi 46: Việc cắm nhánh cây tươi lên mồ mã vừa chôn hoặc đã cũ là Sunnah có phải không, do Rasul ﷺ đã từng cắm lên hai ngôi mộ đang bị trừng phạt,⁽³¹⁾ hay đây là điều dành riêng cho Rasul ﷺ và bằng chứng cụ thể ra sao?

⁽³⁰⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1386) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (949).

⁽³¹⁾ Được ghi nhận rằng Rasul ﷺ đã cắm lên hai ngôi mộ bằng hai que còn tươi lấy từ lá chà là và Người bảo:

((إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا هَذَا فَكَانَ لَا يَسْتَنْزَهُ مِنَ الْبَوْلِ وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ))

“Hai người trong mộ này đang bị trừng trị bởi hai tội lỗi không lớn lao cho mấy. (Lúc sinh thời) người này đã không kỹ càng lúc tiểu tiện

Đáp: Việc cắm nhánh cây, thân cây lên mồ mã không phải là Sunnah mà là Bid-a'h, là suy nghĩ xấu về người chết, bởi Nabi ﷺ đã không cắm nhánh cây lên tất cả mồ mã mà Người chỉ cắm lên hai ngôi mộ duy nhất khi nhận biết được cả hai đang bị trùng trị dưới mộ. Việc cắm nhánh cây tươi lên mồ mã là hành vi tội lỗi rất kinh tởm, rất dã man đối với quá cố và suy nghĩ xấu cho họ. Theo giáo luật Islam không cho phép người Muslim có suy nghĩ xấu về người Muslim khác, cho nên hành động cắm nhánh cây lên mồ mã đồng nghĩa việc mọi người khẳng định rằng quá cố là người xấu đang bị hành tội. Riêng Nabi ﷺ không cắm nhánh cây đó lên hai ngôi mộ cho đến khi biết được hai người dưới mộ đang bị hành hạ.

Tóm lại, việc cắm nhánh cây lên mồ mã là Bid-a'h, là suy nghĩ xấu cho người chết là y đang bị hành hạ nên mới cắm cây lên mộ y với mong muốn được giảm hành phạt cho y . . . nhưng dựa vào cơ sở nào tin rằng Allah sẽ chấp nhận sự biện hộ đó của mọi người dành cho người chết giống như Rasul ﷺ đã làm.

Câu hỏi 47: Sau khi Imam vừa kết thúc lễ Salah bắt buộc thì thân nhân người quá cố vội vàng khiêng người chết vào để hành lễ Salah với lý do làm đám tang cho người chết càng nhanh càng tốt. Mong Sheikh giải thích rõ ràng về vấn đề này ?

---

và người này đã đi biếu xấu người khác.” Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần Wudu, số (216).

Đáp: Theo tôi sau khi kết thúc Salah bắt buộc mà số lượng người hành lễ Salah bù rất đông đúc thì nên chờ đợi để mọi người cùng hành lễ Salah, để có được số lượng người hành lễ càng nhiều càng tốt và để tất cả đồng hưởng được ân phúc vĩ đại này. Còn nếu không có lý do nào khác thì tranh thủ nhanh nhanh hành lễ cho người chết là điều tốt nhất.

Câu hỏi 48: Việc thân nhân người quá cố yêu cầu người đến dự tang lễ hãy tha thứ mọi lỗi lầm của người quá cố, làm thế có được không ?

Đáp: Đây là việc làm Bid-a'h chứ không phải là Sunnah, bởi thân nhân nói: “*Xin mọi người hãy bỏ lỗi cho người quá cố.*” Bởi giữa người quá cố với những người chưa từng có quan hệ qua lại thì chắc chắn không có vấn đề gì giữa họ; nếu có mối quan hệ nhưng đều vẹn toàn thì cũng chắc chắn sẽ không để lại điều gì trong lòng mọi người; còn nếu có gian dối lừa lặc trong mối quan hệ thì đôi khi đã được tha thứ hoặc không được tha thứ, và Nabi ﷺ đã từng nói:

((مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِثْلَاقَهَا
أُثْلَقَهُ اللَّهُ))

“Ai đã lấy tài sản của người và có ý định trả lại thì sẽ được Allah thay y trả lại và ai lấy của người và có ý định chiếm đoạt làm của riêng, y sẽ bị Allah trừng trị.”⁽³²⁾

⁽³²⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần mượn đồ, số (2387).

Câu hỏi 49: Có bao nhiêu thể loại thăm viếng mồ mã ?

Đáp: Mục đích thăm viếng mồ mã là nhìn đó mà tự nhủ rồi mình sẽ thế và để thi hành theo sắc lệnh của Nabi ﷺ, bởi Người đã nói:

((زُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْآخِرَةَ))

“Các người hãy thăm viếng mồ mã đi, bởi việc thăm viếng sẽ cho các người liên tưởng đến ngày sau.”⁽³³⁾

Còn việc thăm viếng với mục đích cầu xin may mắn, cầu xin giúp đỡ từ người quá cố là việc làm không có trong giáo luật Islam. Sự thăm viếng này đôi khi là việc làm Bid'a'h và đôi khi là đại tội Shirk.

❖ Việc thăm viếng mồ mã được chia làm hai thể loại:

➤ Thứ nhất: Mục đích thăm viếng một người nhất định nào đó thì đứng tại mộ mà cầu xin Allah tha thứ cho người quá cố giống như Rasul ﷺ đã xin phép Allah được cầu xin tha thứ cho mẹ Người nhưng không được, và người xin được thăm viếng mộ mẹ thì được phép⁽³⁴⁾. Và

⁽³³⁾ Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (976), theo lời kể khác:

((فَزُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْمَوْتَ))

“Các người hãy thăm viếng mồ mã đi, chắc chắn việc thăm viếng sẽ cho các người liên tưởng đến các chết.”

⁽³⁴⁾ Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (976).

Rasul ﷺ cùng tập thể Sahabah đi theo Người lúc đó đã thăm viếng mộ mẹ Người.

➤ Thứ hai: Thăm viếng cả khu nghĩa địa, tại nghĩa địa thì cầu xin theo lời cầu xin đã được Rasul ﷺ di huấn như sau:

((السَّلَامُ عَلَيَّ كُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُمْ وَلَا تُفْتِنَّا بَعْدَهُمْ وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ))

(As sa la mu a' lay kum ah lad di yaar, mi nal mu mi nin wal mus li min, in naa in shaa Allah bi kum laa hi qoon, wa yar ha mul lah al mus taq di meen min naa wal mus ta khi reen, as a lul lah la naa wa la kum al a' fi yah. Ol lo hum ma laa tah rim naa aj ra hum wa laa tuf tin naa ba' da hum wagh fir la naa wa la hum)⁽³⁵⁾

Câu hỏi 50: Có được phép hướng về Qiblah khi chào Salam cho người chết không ?

⁽³⁵⁾ **Ý nghĩa:** {Cầu xin Allah ban bình an cho tất cả người có đức tin và những người Muslim ở dưới mộ. Nếu Allah muốn, thì chúng tôi là những người nối bước theo sau các bạn. Cầu xin Allah mở lòng thương xót cho những ai đi trước và những ai tiếp bước theo sau trong chúng ta. Cầu xin Allah ban cho chúng tôi được lành mạnh và xin Ngài đừng trừng phạt các bạn. Lạy Allah! Đừng bao giờ ngăn cấm phần phước của chúng tôi hiến cho họ và đừng bao giờ bỏ chúng tôi làm đường lạc lối sau họ, xin hãy tha thứ cho chúng tôi và họ.}

Đáp: Đứng chào Salam hay cầu xin ở hướng nào cũng được không nhất thiết phải xoay về Qiblah.

Câu hỏi 51: Theo Sunnah là chỉ chào Salam khi bước vào nghĩa địa hay đi ngang vẫn chào Salam được ?

Đáp: Theo giới U'lama chuyên giáo lý Islam nói rằng: Theo Sunnah là cầu xin bằng câu cầu xin vừa nêu ở trên khi bước vào Masjid hoặc chỉ đi ngang.

Câu hỏi 52: Xin liệt kê những điều cấm dành cho phụ nữ trong khoảng thời gian chịu tang, cùng với bằng chứng ?

Đáp: Các khoảng cấm phụ nữ trong suốt thời gian chịu tang:

❖ Không rời khỏi nhà ngoại trừ cần thiết giống như khám hoặc tái khám bệnh vào ban ngày hoặc bắt buộc phải ra ngoài do nhà có nguy cơ bị sập hoặc bị cháy hoặc điều gì đó tương tự... giới U'lama nói rằng: *“Cô ta được phép rời khỏi nhà vào ban ngày khi có việc cần và chỉ được phép rời khỏi nhà vào ban đêm khi rơi vào tình thế bắt buộc.”*

❖ Thứ hai: Không xịt dầu thơm, bởi Nabi ﷺ đã cấm phụ nữ trong suốt thời gian chịu tang, ngoại trừ lúc vừa

sạch kinh có thể dùng một loại dầu thơm để khử mất mùi tế nhị đó.⁽³⁶⁾

❖ Thứ ba: Không trưng diện và không trang điểm bởi Rasul ﷺ đã cấm⁽³⁷⁾, chỉ ăn mặc những bộ quần áo bình thường không lòe loẹt, không sắc sỡ.

❖ Thứ tư: Cấm dùng phấn côn vẽ mí mắt bởi Rasul ﷺ đã cấm⁽³⁸⁾, nếu cần thiết thì vẽ vào ban đêm và chùi bỏ khi trời đã sáng.

❖ Thứ năm: Không đeo nữ trang bởi Rasul ﷺ cấm không cho ăn mặc đẹp thì dĩ nhiên là cấm luôn việc đeo nữ trang.

Cô ta được phép nói chuyện với người đàn ông khác, nói chuyện điện thoại, cho người khác vào nhà đối với người có thể cho vào nhà, có thể ra hóng mát vào ban đêm.

Không bắt buộc cô ta phải tắm hàng tuần vào thứ sáu giống như đa số mọi người đã nghĩ thể; cũng không buộc phải hớt tóc vào mỗi tuần; sau khi chấm dứt thời gian

---

⁽³⁶⁾ Bà Ummu A'tiyah kể: “Phụ nữ chúng ta bị cấm chịu tang cho ai đó qua ba ngày ngoại trừ chồng là phải chịu tang đến bốn tháng mười ngày . . . Rasul ﷺ cho phép những phụ nữ này sau sạch kinh được phép sử dụng dầu thơm để khử mùi hôi khó chịu đó.” Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần li hôn, số (5341) và Muslim ghi ở phần li hôn, số (938).

⁽³⁷⁾ Cũng trong Hadith bà Ummu A'tiyah có đoạn: “... chúng ta không được mặc áo quần sắc sỡ mà chỉ mặc quần áo bình thường.”

⁽³⁸⁾ Cũng trong Hadith bà Ummu A'tiyah có đoạn: “... không vẽ mí mắt bằng phấn côn.”

chịu tang thì không cần trích một phần tài sản để bố thí cho người gặp đầu tiên, đây là điều Bid-a'h.

Câu hỏi 53: Phụ nữ phải ở lại chịu tang ở nhà nào nhà chồng cô hay nhà mà cô nhận được tin chồng đã qua đời và trong thời gian chịu tang cô ta có được về nhà mẹ ruột hoặc đi nhà khác thăm viếng ?

Đáp: Bắt buộc phụ nữ chịu tang tại nhà mà cô cùng chồng sinh sống. Còn những điều cấm trong thời gian chịu tang thì đã được nêu ở trên. (Câu hỏi 52).

Câu hỏi 54: Xin Sheikh phân tích chi tiết việc thăm viếng mồ mã dành cho phụ nữ ?

Đáp: Việc phụ nữ đi thăm viếng mồ mã là bị cấm và sự thăm viếng đó bị xem là đại trọng tội, bởi chính Rasul ﷺ đã nguyên rủa những phụ nữ đi thăm viếng mồ mã. Nhưng nếu vô tình đi ngang qua mồ mã mà không có ý định viếng thăm trước đó thì phụ nữ được phép đứng lại cầu xin bằng lời cầu xin mà Rasul ﷺ đã dạy. Vấn đề được rút ra từ Hadith của bà A'-y-shah được ghi trong Saheeh Muslim.⁽³⁹⁾

⁽³⁹⁾ Trong Hadith bà A'-i-shah có đoạn:

((إِنَّ رَبَّكَ يَا مُرْكُ أَنْ تَأْتِيَ أَهْلَ الْبَيْعِ فَتَسْتَغْفِرَ لَهُمْ))

“Jibreel bảo Ta (Muhammad) rằng: Thượng Đế Ngươi bảo Ngươi đến nghĩa địa mà cầu xin sự tha thứ cho họ.” Bà A'-i-shah hỏi: Phải nói như thế nào, thưa Rasul ? Người đáp: “**Nàng hãy nói: . . .**” như lời cầu xin đã dẫn ở trên.

Câu hỏi 55: Ngày nay việc nhờ đến thông tin đại chúng như báo chí, tạp chí, đài phát thanh và đài truyền hình để mọi người gởi lời chia buồn đến thân nhân người quá cố. Đáp lại sự nhiệt tình này thì gia đình người quá cố cũng nhờ đến thông tin đại chúng để đáp lễ. Biết được rằng mỗi lần đăng báo là tốt kém đến 10 ngàn Riyaal Saudi (khoảng 55 triệu đồng Việt Nam), giáo lý ra sao cho việc làm này và nó có bị xem là hoang phí tiền của không ?

Đáp: Theo sự nhìn nhận của chúng tôi đây là sự chia buồn thuộc thể loại bị cấm và nếu sự việc xảy ra giống như trong câu hỏi là đã rơi vào hoang phí tiền bạc. Thật ra hình thức chia buồn không giống như các thể loại chúc mừng khác, không nhất thiết phải thực hiện cho bằng được. Như đã từng đề cập ý nghĩa của sự chia buồn là cũng cố tinh thần và tạo động lực cho thân nhân người quá cố tự đứng dậy đi lên và khuyên bảo họ đừng quá đau buồn, chứ không phải là để đăng lên thông tin đại chúng báo đài...

Câu hỏi 56: Có được phép chia buồn những thể loại nào khác ngoài tang lễ không và hình thức ra sao ?

Đáp: Như đã đề cập chia buồn là khuyên bảo người bị nạn kiên nhẫn, đừng quá buồn rầu, đây là định mệnh mà Allah đã ấn định. Có thể chia buồn với người bị mất số tài sản quá lớn hoặc những ai tương tự.

Câu hỏi 57: Giáo lý ra sao việc chọn hai ngày tết và ngày thứ sáu hàng tuần để viếng thăm mồ mã? Đối với hai ngày tết là để thăm viếng người còn sống hay người quá cố ?

Đáp: Vấn đề này không hề có cơ sở nguồn gốc. Trong giáo lý Islam không có việc chọn ngày tốt để thăm viếng mồ mã và ai tin điều đó là có thì đã rơi vào Bid-a'h, bởi Rasul ﷺ đã không di huấn và cũng không một U'lama nào lại nói như thế. Còn ngày thứ sáu thì có vài U'lama có nhắc đến việc thăm viếng vào ngày này. Đây chỉ là ý kiến của vài học giả chứ không phải là lời di huấn của Nabi ﷺ.

Câu hỏi 58: Phụ nữ có được thăm viếng mồ Rasul ﷺ hay không? Và việc cấm thăm viếng mồ mà là chung cho tất cả hay loại trừ mồ của Rasul ﷺ ?

Đáp: Không hề có bất cứ bằng chứng nào cho thấy loại trừ mồ của Rasul ﷺ trong lệnh cấm phụ nữ thăm viếng mồ mã. Lệnh cấm của Rasul ﷺ là chung tất cả dù là mộ của Người hay là mộ của ai khác... Alhamdulillah, đối với phụ nữ chỉ cần chào Salam cho Người trong lúc hành lễ Salah hoặc bất cứ lúc nào và ở đâu bởi lời chào Salam đó sẽ đến được Rasul ﷺ.

Câu hỏi 59: Giáo lý ra sao việc đặt mộ bia có viết tên tuổi hoặc sơn phết lên nó ?

Đáp: Việc sơn phết mồ mà nằm trong lệnh cấm của Rasul ﷺ⁽⁴⁰⁾ và đây cũng là đường lối cho việc tranh nhau tô điểm mồ mã phát triển. Từ đó giới thừa tiền sẽ tranh nhau thể hiện sự ta đây với thiên hạ.

⁽⁴⁰⁾ Trong Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (970) từ ông Jaabir.

Còn việc viết tên tuổi lên mộ bia cũng nằm trong lệnh cấm của Rasul ﷺ⁽⁴¹⁾. Nhưng cũng có vài U'lama cho phép viết lên mộ bia với mục đích thông báo không vì mục đích tôn trọng người chết. Dù sao thì lệnh cấm của Rasul ﷺ vẫn được xếp đầu tiên.

Câu hỏi 60: Khi một người có tiếng tăm về ngoan đạo và kiến thức Islam qua đời thì mộ phần của Sheikh được rất nhiều đến thăm viếng theo cung cách phù hợp giáo lý Islam cho phép nhưng có vài người thông hiểu giáo lý Islam thì lại ngăn cản sợ dẫn đến nhiều chuyện không hay xảy ra sau này như đại tội Sheikh. Xin lắng nghe ý kiến của Sheikh.

Đáp: Ý kiến của tôi cũng tương tự như nhóm người đã ngăn cản bởi ngày càng có nhiều người tới lui viếng thăm U'lama quá cố nổi tiếng về ngoan đạo và kiến thức sẽ dẫn đến lộ lăng rồi đến đại tội Shirk. Vì vậy, không nên đến thăm viếng mộ mã họ và cũng không cần đến sự thăm viếng đó bởi lời cầu xin cho người anh em Muslim khác luôn được Allah chấp nhận dù bạn đang ở Masjid, ở tại nhà, ở ngoài đường hoặc ở bất cứ đâu... cũng đều được Allah nghe thấy.

Câu hỏi 61: Đôi khi có người xấu chết thì mọi người bắt đầu kể tội của y để mọi người ghét bỏ những việc làm xấu xa đó, nhưng có Hadith trong Al-Bukhary cấm rằng:

⁽⁴¹⁾ Ông Jaabir kể: “*Rasul ﷺ cấm sơn phết, cấm viết, cấm xây và cấm đắp lên mộ mã.*” Hadith do Abu Dawood ghi ở phần tang lễ, số (1052) và Ibnu Maajah ghi ở phần tang lễ, số (1562 – 1564) và đã được Al-Albany xác thực.

((لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتِ، وَقَدْ أَفْضَوْا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا))

“**Cấm các người chửi mắng người quá cố, dù sao họ cũng đã đến với những gì họ làm.**”⁽⁴²⁾ Vậy những ai kể tội họ có đáng bị khiển trách không ?

Đáp: Đúng, họ đã bị sai phạm nếu đó là lời xi nhục, lăng mạ người quá cố. Hành động này không được phép. Còn nếu kể ra để mọi người biết mà tránh, biết mà ngừa về hành động xấu xa của y thì không sao bởi người nói muốn có ý định tốt.

Câu hỏi 62: Giáo lý ra sao việc đặt một mảnh vải mịn (như nhung chẳng hạn) trong mộ cùng người chết, bằng chứng là Sahabah đã đặt trong mộ Rasul ﷺ một tấm nhung đỏ?⁽⁴³⁾

Đáp: Giới U'lama cho rằng không thành vấn đề gì đặt tấm nhung vào trong mộ. Riêng theo tôi thấy rằng không nên bởi không được một Sahabah nào nhắc để rằng họ đã làm thế với những người khác, có lẽ đây là điều chỉ dành riêng cho Rasul ﷺ. Và lại, nếu mở đường cho phép mọi người làm nó thì chắc chắn con người sẽ thi đua nhau đặt miếng vải tốt nhất, đắt giá nhất, trong khi mồ mã không phải là nơi dùng để phô trương sức mạnh tiền bạc. Tốt nhất là tránh xa hành động này kéo rơi vào điều gì đó nguy hiểm hơn.

⁽⁴²⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1393).

⁽⁴³⁾ Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (967).

Câu hỏi 63: Nghe được rằng giới Sahabah phản đối việc đặt vải nhung vào mộ, xin đưa ra bằng chứng rằng Sahabah đã làm thế ?

Đáp: Tôi không hề biết đến chuyện này.

Câu hỏi 64: Có Hadith do Muslim ghi từ ông Abu Hurairah dẫn lời Rasul ﷺ nói với ý nghĩa: “**Khi linh hồn người Muslim rời thể xác thì gặp được hai Thiên Thần hộ tống lên trời. Từ đó có một mùi thơm (xạ hương) lan tỏa . . . Các Thiên Thần trên trời nói: Đây là linh hồn tốt đẹp đến từ hạ giới . . . cầu xin bình an đến cho bạn và cho thể xác mà bạn đã ở trước kia, thôi hãy đến với Thượng Đế đi. Rồi Allah phán bảo: Hãy đưa y đến với thời điểm cuối cùng . . .**” đối với người Kafir cũng thế “**Hãy đưa y đến với thời điểm cuối cùng . . .**”⁽⁴⁴⁾ vậy thời điểm cuối cùng là gì ?

Đáp: Thời điểm cuối cùng chính là ngày tận thế.

Câu hỏi 65: Có Hadith do Muslim ghi từ Abu Hurairah dẫn lời Rasul ﷺ nói:

((اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لِأُمَّيِّ فَلَمْ يَأْذَنْ لِي))

⁽⁴⁴⁾ Hadith do Muslim ghi ở phần tang lễ, số (2872).

“Ta đã cầu xin Thượng Đế cho Ta được cầu xin sự tha thứ cho mẹ Ta nhưng không được.”⁽⁴⁵⁾ Theo như Hadith này là mẹ của Rasul ﷺ là người của hỏa ngục ?

Đáp: Đúng vậy, Hadith này cho thấy mẹ của Rasul ﷺ là người chết trên thuyết Đa Thần, bởi Allah đã phán:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ التوبة: 113

«Đối với Nabi và những người có đức tin không được phép cầu xin tha thứ cho những người Đa Thần giáo dù đó là bà con ruột thịt, kể từ khi đã phân biệt rõ ràng rằng họ là những người bạn của hỏa ngục.» Al-Tawbah: 113 (chương 9), Allah phán ở chương khác:

﴿إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن أَنْصَارٍ﴾ المائدة: ٧٢

«Quả thật, những ai thờ phụng những thần linh khác bên cạnh Allah thì chắc chắn Allah sẽ cấm y vào Thiên Đàng và nơi ở dành cho y chính là hỏa ngục. Và không có sự giúp đỡ nào đối với những kẻ chuyên làm điều sai trái ngông cuồng.» Al-Maa-idah: 72 (chương 5).

Câu hỏi 66: Giáo lý ra sao việc đi khoảng giữa các ngôi mộ có mang dép. Và giá trị của Hadith mà Rasul ﷺ đã cấm rằng:

⁽⁴⁵⁾ Hadith do Muslim ghi ở phân tang lễ, số (976).

((يَا صَاحِبَ السَّبْتَيْنِ اِخْلَعْ نَعْلَيْكَ))

“Này hỏi những người mang dép, hãy cởi dép của các người ra.”⁽⁴⁶⁾

Đáp: Giới U'lama cho rằng việc đi giữa các ngôi mộ có mang dép là điều không nên và bằng chứng là Hadith này. Nhưng nếu đất quá nóng do ảnh hưởng thời tiết hoặc dưới đất có gai hoặc những gì tương tự thì mang dép không thành vấn đề.

Câu hỏi 67: Có Hadith do Muslim ghi lại từ Muhammad bin Qais, bà A'-i-shah đã hỏi Rasul ﷺ: “*Thưa Rasul, thiếp sẽ nói như thế nào khi đến mộ?*” Rasul ﷺ đáp:

((السَّلَامُ عَلَيَّ -كُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُمْ وَلَا تُفْتِنَّا بَعْدَهُمْ وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ))

Và Hadith do Ummu A'tiyah được ghi trong hai bộ Saheeh Al-Bukhary và Muslim kể: “*Rasul ﷺ cảm phụ nữ chúng tôi*

⁽⁴⁶⁾ Hadith do Abu Dawood ghi ở phần tang lễ, số (3230) từ ông Basheer người hầu nam của Rasul ﷺ, Al-Nasaa-i ghi ở phần tang lễ, số (2048), Ibnu Maajah ghi ở phần tang lễ, số (1568) và Ahmad ghi ở quyển 5 trang 82 và Hadith được Al-Albany cho rằng Hasan.

đi theo người chết đến mộ nhưng không quá khắt khe.” ⁽⁴⁷⁾ Và những Hadith khác nữa, vậy những Hadith này không phải là bằng chứng cho rằng phụ nữ được phép thăm viếng mộ mã hay sao, còn không thì giải thích ra sao về Hadith của Muhammad bin Qais ?

Đáp: Tôi đã trả lời ở phần trước rằng phụ nữ rời khỏi nhà với mục đích thăm viếng mộ mã là bị xem là đại tội nhưng nếu đi ngang qua nghĩa địa mà không hề có chủ ý trước thì cô ta được phép cầu xin cho người quá cố bằng lời di huấn của Rasul ﷺ. Cho nên các Hadith này không hề đối nghịch nhau.

Còn Hadith của bà Ummu A'tiyah kể: “*Rasul ﷺ cấm phụ nữ chúng tôi đi theo người chết đến mộ nhưng không quá khắt khe.*” Lý do Rasul ﷺ không cho phép phụ nữ đi theo người chết là bởi lúc đó có đàn ông bên cạnh thì hài và vấn đề này khác với việc đi thăm viếng.

Câu hỏi 68: Đối với Hadith do Abu Sa-e'd Al-Khudry dẫn lời Rasul ﷺ rằng:

((لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ))

“**Các người hãy nhắc nhở người hấp hối câu: La i la ha il lol loh.**”⁽⁴⁸⁾ đây là lệnh bắt buộc phải làm đối với người hấp hối phải không?

⁽⁴⁷⁾ Hadith do Al-Bukhary ghi ở phần tang lễ, số (1278) và Muslim ghi ở phần tang lễ, số (938).

⁽⁴⁸⁾ Hadith do Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (916).

Đáp: Không nhất thiết phải thế, bởi Sahabah không phải ai họ cũng nhắc nói câu La i la ha il lol loh.

Câu hỏi 69: Có Hadith do Muslim ghi lại từ ông Abu Hurairah, Rasul ﷺ nói:

((أَلَمْ تَرَوْا الْإِنْسَانَ إِذَا مَاتَ شَخَّصَ بَصْرَهُ))

“**Các người không thấy được rằng con người khi chết mắt ngược nhìn lên ?**” Mọi người đáp: Đúng vậy. Người tiếp:

((فَذَلِكَ حِينَ يَتَّبِعُ بَصْرُهُ نَفْسَهُ))

“**Đó là y đang ngược nhìn Nafs của y.**”⁽⁴⁹⁾ Có Hadith khác cũng do Muslim ghi lại từ bà Ummu Salamah, Rasul ﷺ nói:

((إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصْرُ))

“**Khi Ruh bị rút đi thì mắt dõi nhìn theo.**”⁽⁵⁰⁾ Vậy hai chữ Nafs và Ruh có phải mang một ý nghĩa là linh hồn không, mong được Sheikh phúc đáp ?

Đáp: Đúng vậy cả hai hai chữ Nafs và Ruh mang cùng ý nghĩa là linh hồn, giống như Allah đã phán:

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ (سورة الزمر: 42)

(⁴⁹) Hadiht do Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (921).

(⁵⁰) Hadiht do Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (920).

﴿Allah cho bắt lấy linh hồn khi nào nó đến lúc phải chết và khi nó nằm ngủ.﴾ Al-Zumar: 42 (chương 39).

Câu hỏi 70: Hadith sau mang ý nghĩa gì:

((الَّتَائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطْرَانٍ
وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ))

Đáp: Hadith này do Muslim ghi lại có ý nghĩa là: “Người khóc lóc gào thét, kể lễ, than van trong tang lễ đến chết vẫn không sám hối (tội lỗi khóc lóc gào thét đó), vào ngày phán xét sẽ phải mặc một bộ quần áo được làm từ lửa.”⁽⁵¹⁾

⁽⁵¹⁾ Hadith do Muslim ghi lại ở phần tang lễ, số (934).

Các Vấn Đề Khác Liên Quan Đến Tang Lễ⁽⁵²⁾

1- Chuyển thi hài từ nơi này đến nơi khác với mục đích hành lễ Salah thêm lần nữa, đây là việc làm Bid-a'h đi ngược lại đường lối của bậc hiền nhân ngoan đạo xưa và làm trái lệnh của Rasul ﷺ là tranh thủ càng nhanh càng tốt việc mai táng thi hài. Việc chuyển thi hài sẽ mở lối cho việc trưng bày thi hài với thiên hạ để được họ thương hại, sự việc giống như buổi tiệc mừng hơn là tang lễ. Chỉ cần hành lễ Salah cho người chết một lần là đủ, nếu người chết ở một nơi không có ai hành lễ Salah cho y thì những người Muslim ở nơi khác được phép hành lễ Salah vắng mặt cho thi hài bởi Nabi ﷺ đã hành lễ Salah cho đức vua Al-Najaashy hoặc là do giáo cả Hakim quyết định có nên hành lễ Salah hay không, do xem xét dưới góc độ có gây khó khăn cho mọi người hay không.

Nếu mục đích chuyển thi hài đến nơi khác để chôn cất tốt đẹp hơn hoặc trở về quê nhà hoặc sự việc tương tự thì không thành vấn đề. Nhưng nếu giáo cả Hakim sợ ai cũng muốn đến được nơi chôn cất tốt đẹp rồi dẫn đến nhiều tranh chấp hoặc tranh đua khác hoặc sẽ không quản lý được thì không chuyển thi hài đi. Tương tự nếu mục đích di chuyển để gây thiệt hại đến tài sản thừa kế thì không chuyển đi.

Đôi khi việc chuyển thi hài lại là điều bắt buộc giống như người chết ở một nơi Kafir và không tìm thấy

---

⁽⁵²⁾ Do Viện nghiên cứu giáo lý của Hội từ thiện của Sheikh Muhammad bin Saaleh Al-U'thaimeen hoàn thành.

nghĩa địa của người Muslim thì lúc này chuyên thi hài về khu vực Muslim.

Riêng việc chuyên thi hài từ Masjid này đến Masjid khác để được nhiều người hành lễ Salah thì giống như đã nói ở phần trên thuộc điều Bid-a'h đáng lên án, bởi người chết phải được mọi người tìm đến để hành lễ Salah chứ không phải khiên thi hài đi để tìm người hành lễ cho.

2- Thân nhân người chết đứng hành lễ cùng Imam lúc hành lễ, nếu như không còn chỗ phía sau Imam thì người thân được phép đứng bên phải hoặc bên trái Imam bởi lúc này rơi vào tình thế bắt buộc. Còn nếu có chỗ đứng rộng phía sau Imam thì không được đứng cùng Imam do trái ngược với đường lối hành lễ Salah tập thể. Đôi khi có số người thuộc thân nhân người chết cứ tưởng rằng việc thân nhân đứng hành lễ ngang hàng với Imam là Sunnah nhưng thực ra ngược lại. Nhiệm vụ của giáo cả Hakim phải nhắc nhở và giải thích hành động này không phải là Sunnah.

3- Dùng xe đưa thi hài vào nghĩa địa lúc không cần thiết là điều không nên làm, bởi sẽ chiếm không gian của mọi người đi bộ và biến tang lễ thành buổi tiệc tùng, làm mọi người quên đi việc liên tưởng đến ngày sau.

4- Theo tôi biết là giới tiền nhân ngoan đạo xưa kia lại không hề đứng bắt tay và ôm nhau lúc chia buồn còn thân nhân người chết thì đứng xếp thành hàng. Có lời biện hộ rằng đứng xếp thành hàng để tránh phần nào gây lộn xộn làm cho thân nhân thêm mệt đặc biệt là đối với số lượng người đến thăm viếng đông và người thân chỉ có vài người. Nếu như lời biện luận này có phần nào đúng nhưng vẫn không làm tôi hài lòng hành động này của họ.

5- Việc những người đi theo sau thi hài để đến nghĩa địa để chôn mà lại toàn nói chuyện trần gian, đây quả là điều không nên làm. Mọi người phải nhớ rằng ngày hôm nay mình đi theo thi hài thì ngày mai đây mình sẽ là thi hài được khiên và mọi người đi theo sau mình. Với hành động này làm cho thân nhân và bằng hữu người chết cảm thấy đau lòng thêm, vì vậy mà giới U'lama rất ghét việc những người đi theo sau thi hài mà lại huyền thuyên chuyện làm ăn mua bán hoặc một chuyện gì đó liên quan đến trần gian hoặc đùa giỡn, chọc ghẹo nhau. Trước kia, trong lúc chờ đợi đào huyệt thì Rasul ﷺ ngồi xuống gần đó mà kể cho mọi người nghe về các chủ đề liên quan đến người tang lễ. Được ghi chép trong Saheeh Al-Bukhary, từ ông Aly bin Abu Taalib kể: Có lần chúng tôi đang ngồi ở nghĩa địa “Baqe’ Al-Gharqad” thì Rasul ﷺ đến với chúng tôi, Người ngồi xuống và chúng tôi ngồi xung quanh Người, rồi Người cúi đầu xuống cầm một que cây nhỏ mà vạch vạch dưới đất... (trích từ Hadith)⁽⁵³⁾

(⁵³) Và Rasul ﷺ nói:

((مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ، مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَإِلَّا قَدْ كُتِبَ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً))

“Tất cả mọi người đều đã được ấn định sẵn cho hai chỗ ở thiên đàng và hỏa ngục; được ấn định thuộc nhóm người bất hạnh hoặc hạnh phúc.” Có người hỏi: Thừa Rasul, vậy thì chúng ta bỏ mặc cho số mệnh không cần làm gì cả, nếu là người thuộc nhóm người hạnh phúc thì sẽ được đi đến hạnh phúc và nếu thuộc nhóm người bất hạnh thì sẽ đi đến bất hạnh.

Được ghi trong Al-Musnad của Imam Ahmad và Sunan của Abu Dawood và trong những bộ sách khác, từ Hadith của ông Al-Barra bin A'azib kể: Chúng tôi cùng Rasul ﷺ theo một thi hải đến ngôi mộ, trong lúc chờ đợi đào xong huyệt Rasul ﷺ ngôi xuống và chúng tôi ngồi xung quanh Người. Lúc đó, dường như trên đầu chúng tôi im phăng phắc, Rasul ﷺ cầm một que cây mà vạch vạch dưới đất và bảo:

((اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ))

“Các người hãy cầu xin Allah che chở khỏi hình phạt trong mộ đi.” Người lập lại đến hai, ba lần rồi Người kể cho chúng tôi về hoàn cảnh chết của người có đức tin và người Kafir (ngoại đạo). Khi theo thi hải người Muslim nên nói chuyện liên quan đến cái chết và những gì phía sau đó.

Có số người lạm dụng hai Hadith mà đứng ra thuyết giảng lúc mọi người đang chôn cất thi hải, cách làm này là sai. Bởi Rasul ﷺ không hề đứng mà thuyết giảng cho mọi

---

((أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ، وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ الشَّقَاوَةِ))

“Nếu người thuộc nhóm người hạnh phúc sẽ được tạo cho mọi làm dễ dàng đến được hạnh phúc, còn nếu thuộc nhóm người bất hạnh sẽ được tạo dễ dàng đến với nỗi bất hạnh.” Rồi Người đọc tiếp câu Kinh:

﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى ﴿٥٠﴾﴾ الليل: ٥

﴿**Bởi thế, đối với ai xuất bố thí và kính sợ Allah.**﴾ Al-Layl: 5 (chương 92).

người mà Người ngồi kể chuyện cho những ai ngồi cạnh Người mà thôi.

6- Thời của giới tiên nhân xưa không hề có việc thân nhân ngồi ở nhà mà chờ đợi và tiếp đón khách viếng, ngược lại họ còn xem việc này là Bid-a'h điển hình được ghi trong quyển "Al-I'qna' và phân tích": "*Không nên ngồi chờ người đến chia buồn; và khi được hỏi về giáo lý nấu thức ăn cho gia đình người chết với định tâm vì dành riêng phần thức ăn cho thân nhân không cho khách viếng thì được đáp là không nên làm. Bởi mọi người đã cố gắng làm điều không nên làm đó là tập hợp tại nhà người chết. Ông Al-Maruzi ghi lại từ Ahmad: Đây là hành của nhóm người thời tiền Islam và ông đã phản đối mãnh liệt hành động này và đưa ra Hadith của Jareer bin Abdullah kể: Chúng tôi đã cho rằng việc nấu thức ăn người chết thuộc loại khốc lóc kể lễ. Imam Al-Nawawy nói trong quyển Sharh Al-Tuhzib: Việc ngồi tập trung nhà người chết để chia buồn thì được Imam Al-Shafi-y', ông Al-Musonnif và những tất cả bằng hữu của Imam đều cho rằng là điều không nên làm. Ông Abu Haamid và vài người khác đã ghi lại lời của Imam Al-Shafi-y' rằng: Việc mọi người muốn chia buồn thì không cần tập trung đến nhà người chết mà mọi người cứ việc đi giải quyết chuyện riêng khi gặp thân nhân nào chia buồn người đó.*" Trích hết.

Việc thân nhân người chết mở cửa tiếp đón khách viếng thăm giống như việc mọi họ muốn loan báo rằng: Đây mọi người chúng tôi mất người thân, hãy đến đây chia buồn với chúng tôi . . . tương tự việc thông báo nơi chia buồn cũng ngụ ý này.

Theo Sunnah có được phép thông báo việc gặp nạn để được chia buồn không ?

Đáp: Chẳng phải con người cần phải kiên nhẫn định mệnh do Allah ấn định, xem đó là bí mật giữa mình với Allah và để Allah chia buồn là được. Sau đó được mọi người làm hoành tráng hơn là đặt ghế, che màn, thắp đèn lồng lầy tựa như buổi tiệc mừng hơn là tang lễ. Đôi khi còn mướn thêm một người đọc lời cáo phó biện minh cho linh hồn người chết. Người đọc lời cáo phó để nhận tiền lời chứ không vì ân phước, hành động này đã phung phí tiền bạc và nhóm người nhận tiền đã nhận tiền trên tội lỗi.

Nếu nói: Chẳng phải xưa kia khi Rasul ﷺ nhận được tin Ja'far và hai bằng hữu khác qua đời thì Người đã ngồi lại Masjid và mọi người nhìn thấy nổi buồn trên mặt Người ?

Trả lời: Đúng rồi, nhưng Rasul ﷺ không ngồi vì mục đích để mọi người chia buồn, bởi không có một lời nào truyền lại rằng đã có người ngồi bên cạnh để chia buồn Người. Cho nên, đây không phải là bằng chứng cho việc ngồi tại nhà người chết mà chia buồn.

Còn việc viết bản cáo phó, nếu người chết là người có mối quan hệ rộng như thương gia có tiếng tăm giàu có chẳng hạn thì việc thông báo lời cáo phó để chủ nợ hoặc ai đó đến lấy lại những gì thuộc về họ thì không sao.

Người viết Muhammad bin Saaleh
Al-U'thaimeen

Vào ngày 24/01/1418 H

Mục Lục

Câu hỏi 1: Mọi người sẽ làm gì khi đang ngồi gần người hấp hối và việc đọc chương Yasin cho người hấp hối có phải làm Sunnah thật sự hay không ? 3

Câu hỏi 2: Việc thông báo cho người thân và bạn bè người chết để họ tập trung hành lễ Salah, có bị xem thuộc loại cáo phó bị cấm làm hay không ? 5

Câu hỏi 3: Cách tắm cho người chết như thế nào và xin Sheikh lời khuyên dành con nhóm đang nghiên cứu kiến thức Islam về việc tắm cho người chết ? 5

Câu hỏi 4: Cách hành lễ cho người chết như thế nào ? 7

Câu hỏi 5: Giáo lý ra sao việc cố tình trì hoãn việc lo hậu sự cho người chết như tắm, liệm, hành lễ Salah và chôn cất với ý định chờ đợi người thân về đầy đủ. Về việc này có khuôn khổ ra sao ? 13

Câu hỏi 6: Việc hành lễ Salah cho người chết vắng mặt là điều được phép vô giới hạn, có đúng không ? 14

Câu hỏi 7: Ai mới là người xứng đáng hành lễ Salah cho người chết nhất, Imam hay người bảo hộ (như cha, chú, bác...) ? 15

Câu hỏi 8: Khi có số lượng người chết hai ba người trở lên thì cần phải sắp xếp thế nào, ai là người gần Imam nhất hay ai cũng được ? 15

Câu hỏi 9: Imam sẽ đứng như thế nào khi hành lễ Salah cho người chết là nam, là nữ và là trẻ em ? 16

Câu hỏi 10: Giáo lý ra sao việc công bố giới tính người chết nam hoặc nữ lúc hành lễ Salah và tất cả đều là người lớn ? 16

Câu hỏi 11: Thường vào ngày thứ sáu, vốn có số lượng người đến hành lễ đã nhiều, đôi khi có số lượng người chết cũng nhiều, thế là là Masjid trở nên trật nức người, vậy phải hành lễ như thế nào, phải chia ra nhiều đợt hay một đợt duy nhất ? 17

Câu hỏi 12: Giáo lý ra sao việc tập trung càng nhiều càng tốt người để hành lễ Salah cho người chết ? 17

Câu hỏi 13: Giáo lý ra sao việc đọc thêm một câu Kinh sau khi đã đọc Al-Fatihah trong Salah cho người chết ? 17

Câu hỏi 14: Lời cầu xin cho em bé lúc hành lễ Salah như thế nào ? 18

Câu hỏi 15: Giáo lý ra sao việc đọc Al-Fatihah trong Salah cho người chết ? 19

Câu hỏi 16: Khi đến trễ hơn Imam một hoặc nhiều hơn Takbeer thì phải hành lễ như thế nào cho đúng ? 19

Câu hỏi 17: Thời khắc nào bị cấm hành lễ Salah cho người chết? Và tại sao không hành lễ Salah trước giờ Al-Fajr và trước giờ Al-A'sr giống như đã diễn ra ở hai Masjid lớn ở Makkah và Madinah, mục đích để tránh giờ cấm phải không? 20

Câu hỏi 18: Giáo lý ra sao việc đứng dậy lúc thi hài được khiêng đến để hành lễ Salah, thấy được rằng có rất nhiều người đã đứng dậy chờ sẵn và bỏ đi việc tụng niệm sau Salah? Và giáo lý cho việc đứng dậy trước khi thi hài được nhập thổ ? 21

Câu hỏi 19: Thân nhân người chết hoặc người khiêng thi hài có được phép đứng bên cạnh Imam để hành lễ Salah cho người chết không, và đây có phải là Sunnah không ? 22

Câu hỏi 20: Thai nhi bị sảy thì ở độ tuổi nào mới hành lễ Salah cho nó ? 22

Câu hỏi 21: Lúc hành lễ Salah cần phải đặt thi hài như thế nào cho đúng với giáo lý Islam ? 23

Câu hỏi 22: Một người đến hành lễ Salah cho người chết nhưng do quá đông người chen chúc hoặc do hành lễ Salah Sannah Al-Rawaatib hoặc phải tiếp tục hành lễ Salah bắt buộc hoặc bất cứ lý do nào khác nhưng y kịp đến nghĩa địa trước khi chôn, hỏi người này có được ân phước của người đến tham dự tang lễ không ? 24

Câu hỏi 23: Những người không kịp hành lễ Salah cho người chết tại Masjid, vậy họ có được phép hành lễ tại nghĩa địa trước khi chôn hoặc sau khi đã chôn không ? 25

Câu hỏi 24: Một người bước vào Masjid là trẻ Salah bắt buộc, lễ Salah cho người chết bắt đầu, hỏi lúc này y phải hành lễ Salah nào trước Salah bắt buộc hay Salah cho người chết ? 25

Câu hỏi 25: Sẽ sử xự ra sao đối với thi hài bỏ hành lễ Salah lúc sống hoặc nghi ngờ là y bỏ hành lễ hoặc không rõ về cuộc sống của y ? Thân nhân có được phép mời mọi người đến hành lễ Salah cho y không ? 25

Câu hỏi 26: Có được phép dùng từ “nếu như” khi cầu xin cho người chết trong lễ Salah, điển hình như: “*Lay Alalh, nếu như y là người chứng nhận La i la ha il lol lah...*” có được hay không ? 26

Câu hỏi 27: Việc nào tốt hơn, khiêng người chết trên vai hay duy chuyển bằng xe? Điều thứ hai là đi đằng trước thi hài hay đi đằng sau lúc chuyển đi ? 27

Câu hỏi 28: Việc một người phải khiêng người chết đều bốn góc có nguồn gốc cơ sở không ? 28

Câu hỏi 29: Khi nào mọi người đi theo người chết ngồi xuống khi đến nghĩa địa ? 28

Câu hỏi 30: Tại nghĩa địa có được phép trì hoãn việc chôn người chết khoảng mười phút với lý do chờ đợi nhóm người khác đến hành lễ Salah trong khi thi hài đã được hành lễ Salah ở Masjid ? 29

Câu hỏi 31: Từ hướng nào đưa người chết xuống mộ ? 29

Câu hỏi 32: Giáo lý ra sao việc che thi hài nữ khi chôn và thời gian che là bao lâu ? 29

Câu hỏi 33: Có gây ảnh hưởng gì không khi có một số người có mặt tại nghĩa địa nhưng lại nói chuyện lớn tiếng? 30

Câu hỏi 34: Ý kiến của Sheikh ra sao việc đứng ra khuyên bảo mọi người lúc đang đưa người chết xuống huyệt ? 30

Câu hỏi 35: Giáo lý ra sao việc người đàn ông bước vào nghĩa địa bằng chân phải và bước ra bằng chân trái ? 31

Câu hỏi 36: Lời cầu xin nào được phép khi đắp đất người chết... 31

Câu hỏi 37: Cách chia buồn như thế nào ? 32

Câu hỏi 38: Việc bắt tay trong lúc chia buồn có phải là Sunnah không ? 33

- Câu hỏi 39:** Thời gian nào chia buồn tốt nhất ? 33
- Câu hỏi 40:** Có được phép chia buồn trước khi thi hài được chôn ? 34
- Câu hỏi 41:** Giáo lý ra sao việc chia buồn bằng cách đi đến nhà người chết để thăm viếng ? 34
- Câu hỏi 42:** Việc khiêng người thi hài cho đầu ở phía trước là Sunnah có phải không ? 34
- Câu hỏi 43:** Việc ném xuống ba nắm đất lúc xuống đất lấp người chôn có nguồn gốc cơ sở không ? Và ném xuống phần đầu hay chân ? 35
- Câu hỏi 44:** Giáo lý ra sao việc nhắc người chết sau khi đã chôn cất xong ? 35
- Câu hỏi 45:** Giáo lý ra sao việc có một số người Muslim thuộc thân nhân người chết đã nhờ mọi người xác minh về người chết trước khi được chôn và đều được đáp rằng: Y là người tốt, người ngoan đạo ? 35
- Câu hỏi 46:** Việc cắm nhánh cây tươi lên mồ mã vừa chôn hoặc đã cũ là Sunnah có phải không, do Rasul ﷺ đã từng cắm lên hai ngôi mộ đang bị trùng phạt, hay đây là điều dành riêng cho Rasul ﷺ và bằng chứng cụ thể ra sao? 36
- Câu hỏi 47:** Sau khi Imam vừa kết thúc lễ Salah bắt buộc thì thân nhân người quá cố vội vàng khiêng người chết vào để hành lễ Salah với lý do làm đám tang cho người chết càng nhanh càng tốt. Mong Sheikh giải thích rõ ràng về vấn đề này ? 37

Câu hỏi 48: Việc thân nhân người quá cố yêu cầu người đến dự tang lễ hãy tha thứ mọi lỗi lầm của người quá cố, làm thế có được không ? 38

Câu hỏi 49: Có bao nhiêu thể loại thăm viếng mồ mã ? 39

Câu hỏi 50: Có được phép hướng về Qiblah khi chào Salam cho người chết không ? 40

Câu hỏi 51: Theo Sunnah là chỉ chào Salam khi bước vào nghĩa địa hay đi ngang vẫn chào Salam được ? 41

Câu hỏi 52: Xin liệt kê những điều cấm dành cho phụ nữ trong khoảng thời gian chịu tang, cùng với bằng chứng? 41

Câu hỏi 53: Phụ nữ phải ở lại chịu tang ở nhà nào nhà chồng cô hay nhà mà cô nhận được tin chồng đã qua đời và trong thời gian chịu tang cô ta có được về nhà mẹ ruột nhà nào khác ? 43

Câu hỏi 54: Xin Sheikh phân tích chi tiết việc thăm viếng mồ mã dành cho phụ nữ ? 43

Câu hỏi 55: Ngày nay việc nhờ đến thông tin đại chúng như báo chí, tạp chí, đài phát thanh và đài truyền hình để mọi người gởi lời chia buồn đến thân nhân người quá cố. Đáp lại sự nhiệt tình này thì gia đình người quá cố cũng nhờ đến thông tin đại chúng để đáp lễ. Biết được rằng mỗi lần đăng báo là tốt kém đến 10 ngàn Riyaal Saudi (khoảng 55 triệu đồng Việt Nam), giáo lý ra sao cho việc làm này và nó có bị xem là hoang phí tiền của không ? 44

Câu hỏi 56: Có được phép chia buồn những thể loại nào khác ngoài tang lễ không và hình thức ra sao ? 44

Câu hỏi 57: Giáo lý ra sao việc chọn hai ngày tết và ngày thứ sáu hàng tuần để viếng thăm mồ mã? Đối với hai ngày tết là để thăm viếng người còn sống hay người quá cố ? 44

Câu hỏi 58: Phụ nữ có được thăm viếng mồ Rasul ﷺ hay không? Và việc cấm thăm viếng mồ mà là chung tất cả hay loại trừ mồ của Rasul ﷺ ? 45

Câu hỏi 59: Giáo lý ra sao việc đặt mộ bia có viết tên tuổi hoặc sơn phết lên nó ? 45

Câu hỏi 60: Khi một người có tiếng tăm về ngoan đạo và kiến thức Islam qua đời thì mộ phần của Sheikh được rất nhiều đến thăm viếng theo cung cách phù hợp giáo lý Islam cho phép nhưng có vài người đang trao dồi kiến thức Islam thì lại ngăn cản sợ dẫn đến nhiều chuyện không hay sau này như đại tội Sheikh. Xin lắng nghe ý kiến của Sheikh. 46

Câu hỏi 61: Đôi khi có người xấu chết thì mọi người bắt đầu kể tội của y để mọi người ghét bỏ những việc làm xấu xa đó... 46

Câu hỏi 62: Giáo lý ra sao việc đặt một mảnh vải mịn (như nhung chẳng hạn) trong mộ cùng người chết, bằng chứng là Sahabah đã đặt trong mộ Rasul ﷺ một tấm nhung đỏ ? 47

Câu hỏi 63: Nghe được rằng giới Sahabah phản đối việc đặt vải nhung vào mộ, xin đưa ra bằng chứng rằng Sahabah đã làm thế ? 48

Câu hỏi 64: Có Hadith do Muslim ghi từ ông Abu Hurairah dẫn lời Rasul ﷺ nói với ý nghĩa: “**Khi linh hồn người Muslim rời thể xác thì gặp được hai Thiên Thần . . .**” 48

Câu hỏi 65: Có Hadith do Muslim ghi từ Abu Hurairah dẫn lời Rasul ﷺ nói:

((اسْتَأذَنْتُ رَبِّي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لِأُمَّيْ فَلَمْ يَأْذَنْ لِي))

“Ta đã cầu xin Thượng Đế cho Ta được cầu xin sự tha thứ cho mẹ Ta nhưng không được.” Theo như Hadith này là mẹ của Rasul ﷺ là người của hỏa ngục ? 48

Câu hỏi 66: Giáo lý ra sao việc đi khoảng giữa các ngôi mộ có mang dép. Và giá trị của Hadith mà Rasul ﷺ đã cấm rằng:

((يَا صَاحِبَ السَّبْتَيْنِ اِخْلَعْ نَعْلَيْكَ))

“Ngày hội những người mang dép, hãy cởi dép của các người ra.” 49

Câu hỏi 67: Có Hadith do Muslim ghi lại từ Muhammad bin Qais, bà A’-i-shah đã hỏi Rasul ﷺ: “Thưa Rasul, thiếp sẽ nói như thế nào khi đến mộ?” 50

Câu hỏi 68: Đối với Hadith do Abu Sa-e’d Al-Khudry dẫn lời Rasul ﷺ rằng:

((لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ))

“Các người hãy nhắc nhở người hấp hối câu: La i la ha il lol loh.” đây là lệnh bắt buộc phải làm đối với người hấp hối hay sao? 51

Câu hỏi 69: Có Hadith do Muslim ghi lại từ ông Abu Hurairah, Rasul ﷺ nói:

((أَلَمْ تَرَوْا الْإِنْسَانَ إِذَا مَاتَ شَخَّصَ بَصْرَهُ))

“Các người không thấy được rằng con người khi chết mắt ngược nhìn lên ?” 52

Câu hỏi 70: Hadith sau mang ý nghĩa gì: 53

Các Vấn Đề Khác Liên Quan Đến Tang Lễ 54

Mục lục 60

